

BRIGADA U BICI NA SUTJESCI

BORBE NA SINJAJEVINI I DOLAZAK ENGLLESKE VOJNE MISIJE

Budući da je u Boanu bio Štab 2. proleTERSke divizije, Štab 2. dalmatinske brigade izvijestio ga je o djelatnosti brigade dok se je nalazila izvan sastava svoje divizije. Zatim su pred postrojenom brigadom govorili komandant i politički komesar divizije Peko Dapčević i Mitar Bakić.

Dana 16. maja brigada je po naređenju produžila put preko Krnje jele na Sinjajevinu. Zadatak joj je bio da presiječe komunikaciju Mojkovac - Kolašin. Nitko nije znao da je 15. maja počela 5. neprijateljska ofanziva.⁰

Jedinice 1. proleTERSke divizije u noći 18. na 19. maja trebale su izvršiti pritisak u pravcu Mojkovca. Stoga je na zahtjev Štaba 1. divizije 2. dalmatinska brigada dobila dopunski zadatak da sadejstvuje dijelovima te divizije.

Dijelovi 2. dalmatinske brigade koji su bili upućeni ka Velikom i Malom Prepranu sukobili su se s Nijemcima na Gusaru i Pometeniku. Nakon žestokog okršaja s dijelovima 1. brdske njemačke divizije, dva bataljona brigade bili su prinuđeni na povlačenje. Prvi bataljon je, naime, imao nešto više uspjeha. On se je sukobio s Nijemcima na Pometeniku i potisnuo ih prema s. Štitarici. Međutim, kad su u svanuće pristigle jače njemačke snage i on se povukao.

Petar Dragišić, desetar 1. čete 1. bataljona junački je poginuo na Pometeniku jurišajući kao bombaš na njemačke položaje.

Dvadesetog svibnja Vrhovni komandant NOV i POJ drug Tito naredio je Štabu 2. proleTERSke divizije:

»Drugu dalmatinsku brigadu rokirajte na levu obalu Tare da brani prelaze kod Dobrilovine, Prenčana, Đurđevića, Tare, Levertare i Tepca, sa manjim snagama, a glavninu brigade držati na prostoriji Krš - Negobuda radi zatvaranja pravca od Sandžaka ka Žabljaku.«^{1a)}

Dana 21. maja brigada je primila taj zadatak i odmah krenula na izvršenje.

Drug Moša Pijade bio je tih dana u Negobudskom polju. Na njegovo traženje Štab 2. dalmatinske brigade postavljao je jake straže za obezbje-

1) Njemačka Vrhovna komanda razradila je plan operacije »Schwarz« protiv Operativne grupe divizija u Sandžaku i Crnoj Gori i vršila koncentraciju svojih jedinica. O tome nije obavještavala Talijane.

Početkom druge polovine svibnja vidjelo se da je cilj njemačke Vrhovne komande da dovrši okruženje naših snaga i da ih koncentričnim napadima uništi. Vrhovni štab je odlučio da odustane od daljeg prodora prema istoku i da operativnu grupu divizije izvuče ka istočnoj Bosni.

1a) Ljubo Vučković, n. d., str. 108.

đenje položaja. Tada se u brigadi govorilo da trebaju doći neki avioni. Pretpostavljalo se da bi to mogli biti ruski i da će donijeti municiju.

O tome je kazao general-pukovnik Ljubo Vučković, tadašnji komandat 2. dalmatinske brigade, slijedeće.

»Jedne večeri sam otišao Čiča-Janku i gotovo svu noć ostao s njim. Bio je strahovito ljut što avion nikako ne stiže. U povjerenju mi je rekao daje riječ o dolasku engleske vojne misije koja će raditi pri našem Vrhovnom štabu. Kao za inat, tih dana je bilo strašno nevjeme. Padala je kiša, a ponekad i susnježica. Čim bi se malo proljepšalo magla i oblaci bi pritisli okolna brda, te je zbilja bilo nemoguće da avion pronade mjesto ugovoreno za spuštanje. Kada bi se čulo bilo šta što liči na zvuk motora palili bismo vatre pošto je njima trebalo da označimo na koje mjesto misija treba da se spusti.«²⁾

Dana 25. maja, raspored 2. dalmatinske brigade, čiji su dijelovi bili određeni za obezbjeđenje Negobudskog polja, bio je slijedeći:

a) 2. i 3. bataljon, na položajima, na vrhu planine Sinjajevine u rajonu crkve Ružice, vodili su borbu s njemačkim snagama, koje su pokušavale preko ovih položaja da se od Kolašina probiju u Negobudsko polje i dalje ka Durmitoru;

b) 4. bataljon nalazio se u rajonu Dobrilovine i Prenčana, na rijeci Tari, i imao je zadatak da neprijatelju iz Sandžaka onemogući na ovom dijelu rijeke prijelaz u Crnu Goru i nastupanje ka Negobudskom polju;

c) 2. četa 1. bataljona, bila je na rijeci Tari kod Đurđevića mosta i imala je zadatak da onemogući neprijatelju iz Sandžaka prijelaz preko mosta i dalje ka Durmitoru;

d) 1. bataljon (bez 2. čete) bio je u s. Krš, na sjevernim padinama planine Sinjajevine i imao je zadatak da obezbijedi na Negobudskom polju mjesto na koje se tih dana očekivalo spuštanje iz aviona engleske vojne misije;

e) Štab brigade s prištapskim jedinicama (zastavni vod, intendatura i bolnica), bio je u s. Krš, blizu mjesta gdje se trebala spustiti vojna misija. U Štabu su bili i neki članovi Vrhovnog štaba.

Osvanuo je 27. maj, vrlo hladan i sumoran dan. Na položajima 2. dalmatinske brigade nije bilo naročitih promjena. Poslije pola noći, iznad Negobudskog polja pojavio se avion. Shv. atili smo daje saveznički. Odmah su upaljene vatre. Avion je učinio krug-dva. Za nekoliko minuta na zemlju su se padobranima spustili članovi engleske vojne misije. Sačinjavali su je: Bill Stewart, kapetan, Frederik Bill Deakin, kapetan, John Starčević, kapetan, Valter Roten, radio telegrafist, Kembel, narednik i Rouz, radio telegrafist. Bili smo svi radosni što smo se sreli s predstavnicima savezničke vojske, da bi na licu mjesta vidjeli borbu koju vode naši narodj protiv okupatora i kvislinga četnika, ustaša i domobrana. Šef misije bio je kapetan Deakin.

Oko prispjelih Engleza, ubrzo se našla četa partizana koja je bila određena da ih prihvati, da im pomogne sakupiti padobrane i drugu opremu koju su sa sobom imali. Nastalo je grljenje i ljubljenje s njima. Ispaljeno je nekoliko pušćanih metaka u znak dobrodošlice i prijateljstva i uspostavljanja veze sa saveznicima.

2) Isto, str. 109.

Dolazak ove misije bio je od izvanrednog političkog i vojnog značenja za narodnooslobodilački pokret u Jugoslaviji, jer je to bio prvi službeni kontakt između Saveznika i Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Tih dana Vrhovni štab donio je odluku da se Operativna grupa divizija probije preko Pive i Sutjeske prema Zelengori. U cilju realizacije donesene odluke upućena je 2. proleterska brigada prema Sutjesci sa zadatkom da spriječi prodor neprijatelja njezinom dolinom i da ne ovlada Tjentištem i Suhom. Tom prilikom je jedan njezin bataljon izbio iznad doline Sutjeske na Bare. Zatim je Vrhovni štab naredio 1. proleterskoj diviziji da krene pravcem Košur - Popov Most i dalje ka Zelengori, a 2. proleterskoj diviziji da preko Suhe i Bara također izbije na Zelengoru.

MARŠ BRIGADE NA GORNJE I DONJE BARE

Budući da je 28. maja prihvatila englesku vojnu misiju i time izvršila svoj zadatak, 2. dalmatinska brigada prikupila je svoje dijelove s desne obale Tare i u svojstvu zaštitnice izvršila pokret s istočnih padina Sinjajevine preko Jezera, te se uputila prema selu Skočki Omar, u kojem je 31. maja prenoćila. Na maršu od Negobudskog polja do spomenutog sela neprijateljska je avijacija neprestano napadala i ometala pokret brigade.

Dijelovi 4. proleterske brigade također su se povukli s planine Sinjajevine prema Krnjoj jeli i Boanu.

Dana 1. juna izvršila je 2. dalmatinska brigada pokret iz sela Skočki Omar. Povlačila se južnim padinama Durmitora. Bila je izložena stalnom dejstvu neprijateljske avijacije. Kiša je natapala odjeću borcima, a neprijateljske snage nastupale su za brigadom. Žurile su daje stignu i dajoj nanesu ozbiljne gubitke.

Napornim maršem preko Dubokog dola, Pišća i Paklišta, spustila se 2. juna 2. dalmatinska brigada niz desnu obalu rijeke Pive i, prešavši preko visećeg mosta, oko 10 sati stigla je u selo Mratinja. Umorna od neprospavanih noći, gladi i borbi, iz Mratinja je produžila pokret preko Police, Stubice i Poljane prema Dragoš sedlu i Mrkalj-Kladama, gdje se razmjestila za prenočište.

Dana 4. juna oko 11 sati, u Mrkalj-Kladama održan je sastanak Štaba 2. dalmatinske brigade sa štabovima bataljona. Na tom sastanku izložio je situaciju komandant brigade Ljubo Vučković. Otprilike je kazao: Otpočela je nova neprijateljska ofanziva. Po ocjeni Vrhovnog štaba mnogo teža od svih dotadašnjih. Neprijatelj jačim snagama napada "naše jedinice gotovo sa svih strana, dok desnu obalu Sutjeske od njenog ušća u Drinu do sela Tjentišta, drže također jake neprijateljske snage. Od Graba su pokušali izvjesni dijelovi da se kroz klisuru Suhe probiju i spoje sa svojim jedinicama oko Tjentišta.³⁾

Protiv neprijateljskih snaga, koje su se pokušale probiti od Graba kroz tjesnac Suhe, i onih što se nalaze oko Tjentišta i Borovna, vodili su borbu dijelovi 1. i 2. proleterske divizije koji su imali zadatak da na odsjeku Mrkalj

3) Suha, to je klisura koja se nalazi na donjem toku rijeke Sutjeske, između planine Vratara i Prosječenice. Ona predstavlja vrata, koja zatvaraju prolaz dolinom Sutjeske od sela Graba prema Tjentištu i obratno. Podesna je za obranu. I manje snage mogu je potpuno zatvoriti i onemogućiti većim jedinicama da prođu kroz tu klisuru.

- Tjentište - Suha ostvare mostobran i omogućće našim snagama prodor prema sjeverozapadu.

Na položajima sjeverozapadno od Graba nalazili su se manji dijelovi 2. proleterske brigade. Kako je taj položaj bio od velike važnosti, a snage koje su ga branile male, postojala je opasnost da Nijemci odbace dijelove te brigade i da se probiju preko Koljana i Donjih Bara te zauzmu lijevu obalu Sutjeske od Suhe do Tjentišta. Na taj bi način onemogućili proboj našim snagama prema Zelenogri.

Štab 2. dalmatinske brigade rukovodi jedinicom prilikom prelaska preko rijeke Pive u V neprijateljskoj ofanzivi, 2/3. juna 1943.

U vezi s tom situacijom 2. dalmatinska brigada dobila je od Vrhovnog štaba naređenje, da u toku istog dana (4. juna) krene usiljenim maršom preko Dragoš sedla i da što prije prijeđe rijeku Sutjesku iznad Suhe, i izbije u rajon Gornjih i Donjih Bara, gdje će bataljoni dobiti konkretne zadatke.

Prema dobijenom naređenju brigada je izvršila pokret iz Mrkalj klada, preko Dragoš sedla prema Sutjesci. Kretanje je izvršeno u jednoj koloni, jer je postojala samo jedna pješačka stazica, kojom se moglo kretati. Za čitavo vrijeme pokreta do pred samu noć, brigada je bila izložena intenzivnom avionskom bombardiranju. Pokret je bio veoma naporan, bilo je i izvjesnih žrtava. Nije bilo hrane ni za ljude ni za konje. Često su nam padali konji s tovarom. Kolona se morala zaustavljati, a borci su s popadanih konja skidali municiju, tovarili je na sebe i sami padali pod teretom od iznemoglosti.

Usljed neprestanih pokreta i marševa, koji su trajali nekoliko dana po kiši i iznimno hladnom vremenu, borci su obosili i bili u poderanoj odjeći.

Bilo ih je i u civilnim odijelima, ali većina je bila u njemačkim uniformama, zaplijenjenim u borbi. Kolona se kretala razvučeno, ostavljajući za sobom popadale konje i ponekog teže iznemoglog druga.

Četvrtog juna, pred noć, brigada je izbila na Sutjesku iznad Suhe, gdje je i prenoćila. Od Košura do Suhe, gdje su 1. i 2. proleterska i 6. istočno-bosanska brigada vodile borbu protiv Nijemaca, dopirali su do nas odjeci topovskih eksplozija, izmiješanih s mitraljeskim rafalima, koji su narušavali noćnu tišinu u planinskoj pustinji. U šumi se nije ništa vidjelo.

Druga dalmatinska brigada tada je brojala ukupno oko 600 boraca i starješina. Neprijateljske snage, koje su sudjelovale u borbama protiv 2. dalmatinske brigade na položajima oko Gornjih i Donjih Bara, bile su nesrazmjerno veće od naših snaga. Kad se tome doda, daje 6. juna bio prebačen na prostor sela Čemerna puk »Brandenburg«⁴⁾ sa 659. pionirskim motoriziranim bataljonom,⁵⁾ koji će preko Tovarnice sudjelovati u ovim borbama, onda je odnos snaga bio znatno veći u korist neprijatelja.

Pored navedenog, neprijatelja je neprestano podržavala jedna baterija teške artiljerije iz 7. SS divizije s vatrenih položaja istočno od Čemerna, kao i jedna grupa aviona »štuka«. Također je jedna artiljerijska baterija iz 4. lovačke domobranske brigade s vatrenih položaja Ščepan polja, povremeno tukla naše položaje. To znači, daje odnos snaga bio najmanje 6:1 u korist neprijatelja.

Naši bataljoni brojčano su bili znatno manji od neprijateljskih četa. Najmanja neprijateljska četa imala je oko 150 vojnika, a naš najbrojniji bataljon nije imao više od 145 boraca i starješina. Bilo je veoma nepovoljno za 2. dalmatinsku brigadu što je odmah iz marša morala stupiti u borbu, budući da su njezini borci bili premoreni i neispavani.

BITKA NA GORNJIM I DONJIM BARAMA (od 5. do 9. juna 1943.)

Preduzeli smo ofanzivne operacije prema Gacku i uputili brzim maršem Drugu dalmatinsku brigadu na jednu od najvažnijih tačaka, tj. na Gornje Bare, brdo u trouglu gornjeg toka rijeke Sutjeske i Neretve. Ova je brigada kasnije odigrala presudnu ulogu u povlačenju naše glavnine preko tjesnaca rijeke Sutjeske i pokazala divne primjere upornosti i herojstva.
Tito⁶⁾

Bitka koju je 2. dalmatinska brigada vodila protiv Nijemaca na položajima Gornjih i Donjih Bara trajala je neprekidno pet dana i pet noći - od 5. do 9. lipnja 1943. godine - imala je historijsko značenje. Ona se s pravom svrstava među najslavnije podvige boraca NOVJ.

4) »Brandenburški« puk je bio nepotpun, oko 1.300 ljudi. (Vojnoistorijski glasnik broj 6. za 1966. godinu, str. 63.)

5) Pionirski moto-bataljoni bili su jačine 1.120 ljudi. (Organizacija oružanih snaga bivše njemačke vojske. Pov. E. V. B. R. 64. Generalštab JNA, str. 64 - 1956. godine).

6) Josip Broz Tito: Stvaranje i razvoj jugoslovenske armije, str. 240, Glavna politička uprava JA, Beograd 1949.

Na Gornjim i Donjim Barama brigada je imala zadatak da spriječi neprijatelja da ovlada tim položajima i da omogući da se probije u tom pravcu. Zatim je, pred nadmoćnim njemačkim snagama, obezbjeđivala lijevi bok Operativnoj grupi divizija koja je bila usmjerena na proboj preko Sutjeske prema Zelengori i Treskavici.

U rano jutro 5. juna, prije pojave njemačke avijacije, 2. dalmatinska brigada izvršila je pokret iz doline Sutjeske. Na rijeci nije bilo mosta pa je brzo i nabujalu Sutjesku trebalo gaziti uz velike napore. Voda je borcima dostizala preko pojasa.

Ostavljajući u Suhoj bolnicu, intendanturu, dio bataljonskih komora i 37-milimetarski top iz čete pratećih oruđa, koji se uz nagibe Crkvine i Gussinog puta nije mogao iznijeti u rajon Gornjih Bara - brigada je prešla Sutjesku iznad stare austrijske karaule, baš na onom mjestu gdje rijeka izlazi iz klisure. Taj tjesnac od pravca Gacka i Čemerna zatvarao je 6. bataljon 1. proleterske brigade, s kojim smo u toku noći uhvatili vezu. Kako nam je saopćeno, bataljon je toga, kao i prethodnog dana, odbio nekoliko pokušaja Nijemaca da se s pravca Graba probiju kroz tjesnac Suhe prema Tjentištu i povežu sa snagama na Košuru.

Druga dalmatinska brigada kretala se uzanom stazicom koja vodi sjeverozapadno od Suhe uz nagibe Varda i Crkvine preko Donjih i Gornjih Bara za Zelengoru. Ta se stazica gotovo vertikalno diže uvis, i trebalo je da njome brigada prije Nijemaca izbije na položaj Gornjih Bara.

Na čelu kolone bio je 1. za njim 2. i 4. bataljon, a na kraju četa pratećih oruđa i ostali prištapski dijelovi, dok je 3. bataljon, koji je bio u bočnom osiguranju iznad Suškog potoka, ostao iza navedenih dijelova, ali ih je ubrzo sustigao. Put je bio naporan, jer je trebalo savladati velike planinske nagibe, da bi se izbilo na određene položaje. Umornim bataljonima trebalo je za taj marš dvostruko više vremena nego što je inače potrebno.

Bare iznad Sutjeske neobične su po svojoj geološkoj strukturi. Iako čine jednu geografsku cijelinu na tromedi Crne Gore, Bosne i Hercegovine, ipak su to dva platoa na oko 1500 metara nadmorske visine. Površine su preko 20 km četvornih. Dije se na Donje i Gornje Bare. Donje su manje i potpuno ravničaste, bez jaruga i udolja, Gornje Bare, znatno su veće i nadvisuju Donje. Ispresijecane su brežuljcima, jarugama i utvinama. I na jednim i na drugim postoje jezera.

Između Donjih i Gornjih Bara, kao jezik uvukao se lepezasti položaj kote 1600, koja je pošumljena gustim bukvama i visokim jelama, a Planinica, kota 1722, potpuno je čista, protežući se na istok, završavajući u stravičnim kanjonima Sutjeske.

Bare su smještene između Sutjeske i Jabušnice, te planinskih masiva Jabukovačkih stijena i Zelengore. Kanjoni spomenutih rijeka a naročito kanjon Sutjeske, koja ograđuje Bare, vrlo je strm i neprohodan. Bare brane s jugozapada prilaz Suhoj, Hrčavki i Lučkim Kolibama, kojim je pravcem trebala s istoka od Durmitora i Vučeva, proći glavnina naših snaga s Vrhovnim štabom.

Borbe u rajonu Gornjih i Donjih Bara imale su presudno značenje za izvlačenje naših jedinica iz neprijateljskog obruča u toku 5. ofanzive. To se vidi iz telegrama Vrhovnog komandanta druga Tita od 31. maja, koji je poslan štabu 2. proleterske brigade, a u kom se, pored ostalog, kaže:

- »1. Suhu držati po svaku cijenu.
- 2. Uputite jače čete pravcem Suha - D. Bare - G. Bare - Koljeno sa zadatkom da neopaženo izbiju na položaj Koljeno - Ninkovići i tu ostanu u najvećoj tajnosti.
- 3. Mora se spriječiti svaki ispad neprijatelja na lijevu obalu Sutjeske.⁷⁾

U rajonu Donjih Bara izbio je 1. bataljon oko 11 sati, a za njim 2. i 4. bataljon, dok je 3. bataljon stigao kasnije. Brigada je na maršu bila izložena snažnom dejstvu njemačke artiljerije iz rajona Graba, od koje su u 1. bataljonu ranjeni drugarica Biserka Bukić, Lazo Gladović i još neki borci. Na položajima Donjih i Gornjih Bara brigada je zatekla 2. bataljon 2. proleterske brigade, koji nas je upoznao sa situacijom na tim položajima.⁸⁾

Nakon izbijanja na Bare, komandant brigade upoznao je štabove bataljona sa zadatkom brigade. Njezin prvobitni zadatak bio je ofanzivan. Ona je trebala smijeniti dijelove 2. proleterske brigade, koji su držali Gornje Bare i Planinicu (k. 1172), zatim da, ukoliko naiđe na neprijatelja, odbaci njegove snage preko Tovarnice i Uglješina vrha (trig. 1858), što dalje od Donjih i Gornjih Bara, i napokon da obezbijedi i drži slobodan put i pravac: Bare - Zelengora - Treskavica, radi lakšeg proboja naših snaga na što je moguće širem frontu.

Iako je Štab brigade u potpunosti shvatio važnost položaja i ulogu dođijeljenu brigadi, i pored pokušaja, on nije mogao ostvariti svoju ofanzivnu ulogu i otvoriti stazu prema Zelengori, jer su se prije izbijanja naših bataljona na Bare, izvjesne snage neprijatelja nalazile utvrđene na položajima iznad Bara, na Dobri i Uglješinu Vrh. Pored toga, brigada nije u punom sastavu i jednovremeno izbila na Bare, kako bi cijelom svojom snagom i odlučnim napadom odbacila Nijemce preko Tovarnice. Bataljoni su, kao što je već rečeno, jednom stazićom uz nagibe planine Crkvine sporo pristizali iz doline Sutjeske u rajon Donjih Bara. Kako je koji stizao, tako je dobijao zadatak.

Iz rajona Donjih Bara, bataljonima je trebalo učiniti još jedan napor. Naime, moralo se izbiti i zauzeti Gornje Bare, koje su imale veliko značenje u izvršenju zadatka brigade. Naročito je bio težak izlazak 1. bataljona, koji se od koliba i Jezera uspinjao kožjom stazom da bi izbio i zaposjeo Planinicu, kotu 1722, i 4. bataljona, da bi zaposjeo položaj Ardov. Ništa lakše nije bilo 2. i 3. bataljonu, koji su se stazom od Jezera, kroz gustu i teško prohodnu šumu, probijali istočnije od kote 1600, radi posjedanja određenih položaja.

Znači, iz pokreta, bez izviđanja i konkretnih podataka o neprijatelju i zemljištu, brigada je na brzinu uvedena u bitku.

7) Zbornik, tom II, knj. 9, dok. br. 247.

8) O prvoj žrtvi na Barama, Marica Žuanić, bolničarka, a ujedno i zamjenik referenta saniteta brigade, kaže:

»Negdje iza podne, izbili smo na Donje Bare. Neki su bataljoni već izlazili na položaj, a Štab brigade, kuriri, sanitet, smjestio se u dvije - kolibe kod Jezera. Nismo se potpuno ni raspriemili, a topovske granate već su počele padati oko nas. Prva žrtva, koja nam je na Barama stigla u brigadno previjalište, bila je drugarica Biserka Bukić iz 1. bataljona. »Geler« topovske granate ranio ju je u stomak. Previli smo je, ali su bolovi bili jaki. Cijelu noć u previjalištu nije zaspala. Šutradan na nosilima prenesena je u brigadnu bolnicu, koja se nalazila u Suhoj, a zatim su sa položaja Gornjih Bara počeli pristizati i drugi ranjenici. U previjalištu, imali smo pune ruke posla...«

Promjenom situacije, tj. prelaskom brigade u obranu, njezina uloga, koju će odigrati na Barama, bit će presudna za uspješan proboj operativne grupe divizija iz obruča, koji su Nijemci planski pripremili.

U subotu, 5. juna, oko 15 sati, pri smjenjivanju dijelova 2. proleterske brigade sjeverozapadno od Gornjih Bara, 2. bataljon 2. dalmatinske brigade sukobio se s jačim njemačkim dijelovima na istočnim padinama Uglješina vrha (trig. 1858) i u rajonu Barica. Poslije izvjesnog vremena bataljon je bio odbačen prema Gornjim Barama. Također, ni 3. bataljon, koji je napadao na neprijateljske položaje Dobra (k. 1795), nije uspio da odbaci Nijemce preko Tovarnice.

Poslije toga bilo je nekoliko pokušaja da se neprijatelj odbaci preko Tovarnice, ali bezuspješno, tako da je brigada bila primorana da na odsjeku Boščija glava, Gornje Bare, Kolibe, istočno od Dobre (k. 1795), Ardova i Planinice (k. 1722) prijeđe u obranu, sa zadatkom da uporno drži te položaje i bočno obezbijedi još jedino preostali pravac između Bara i Košura, kojim su se naše snage mogle prebaciti k Lučkim kolibama.

Raspored, zadaci i tok borbi naših bataljona, 5. juna na Barama bili su:

a) 2. bataljon, s vodom teških mitraljeza (od dvije »brede«), poslije oštrog sukoba s neprijateljem na sjeveroistočnim padinama Uglješina vrha i Barica, bio je odbačen prema Gornjim Barama, pa je zaposjeo radi obrane: potok Kotač od Haluga zaključno s Gornjim Barama, dok je položaj Boščiju Glavu (k. 1710) zaposjeo s jednim vodom. Sve su čete bile raspoređene u liniji. Zadatak bataljona bio je da zatvori pravac i stazu, koji vodi od Javorka i Uglješina vrha prema Gornjim Barama, i da aktivnom obranom i protunapadima u sadejstvu s 3. bataljonom onemogućiti Nijemcima prodor preko platoa Bara k rijeci Sutjesci.

Slabe strane bataljonskog obrambenog položaja sastojale su se u sljedećem: bio je niži od položaja Tovarnice i Uglješina vrha, na kojima su se već nalazile izvjesne njemačke snage koje su mogle da bataljon uspješno tuku mitraljeskom vatrom; gusta šuma u rajonu Haluga otežavala je bataljonu kontrolu, a neprijatelju omogućavala da neprimjetno podiđe prednjem kraju obrane i ugrozi bataljon; vod koji je bio na Boščijoj glavi, kao borbeno obezbjeđenje, nije bio dovoljno jak da bi se mogao suprotstaviti jačem neprijateljskom pritisku; Nijemci su bili u mogućnosti da se s planinskim jedinicama provuku kroz gustu šumu i da bataljon, u rajonu Haluga, zaobiđu i da ga napadnu bočno.

Po dubini, položaj je također bio nepodesan za obranu, Velika pošumljenost, besputnost (osim jedne stazice), ispresjeckanost terena jarugama i kamenjarima, sve je to otežavalo bataljonu pokret i svako drugo manevriranje. U slučaju potiskivanja s prve borbene linije, bataljon nije imao po dubini podesnog položaja ili linije, koja bi mu služila za prihvati i s koje bi mogao davati ozbiljan otpor neprijatelju. Mala Šiljevica (k. 1710) bila je suviše daleko od prednjeg kraja obrane, pa se s nje ne bi mogao dati uspješan otpor neprijatelju, koji bi pokušavao da od Donjih Bara prijeđe u dolinu Sutjeske, a pored toga trebala je da ta kota posluži kao zadnja linija obrane doline Sutjeske. To je značilo daje položaj Gornjih Bara trebalo braniti na prvoj liniji - uporno.

Dobre strane navedenog položaja bile su: nalazio se pozadi potoka Kotač i na prednjoj ivici šume, na kojoj se kamenjar uspješno iskorištavao za zaklon; predteren ispred prednjeg kraja obrane na lijevom krilu od Jezera i Uglješina vrha bio je čist i omogućavao je veliku preglednost, uslijed čega

je bataljon mogao uspješno tući neprijatelja na većoj udaljenosti i ometati mu svaki ozbiljni pokret.

Pri zauzimanju navedenog položaja 2. bataljon je oko 16 sati s 1. i 2. četom izvršio napad na Nijemce u rajonu Jezera i Barica, ali je taj napad jakim mitraljeskom vatrom neprijatelja bio odbijen.

Položaj 2. i 3. bataljona - Tovarnica i Boščija Glava s jezerom Gornje Bare

b) 3. bataljon, s vodom teških mitraljeza (od dvije »brede«), izbio je oko 20 sati u rajon Gornjih Bara. Dobio je zadatak da zaposjedne za obranu položaj lijevo od 2. bataljona, tj. k. 1600, radi čvršćeg povezivanja obrane 2. i 4. bataljona. Krećući se noću teško prolaznim terenom od Donjih Bara do određenog položaja, bataljon je bio mnogo iscrpljen. Odmah po dolasku u rajon Koliba (sjeveroistočno od k. 1795), bataljon je došao u kontakt s neprijateljem, koji se bio utvrdio i poduzeo noćni juriš na istočnim padinama Dobre (k. 1795) radi odbacivanja iz rovova i ovladavanja položajem Dobra. Postigavši djelomični uspjeh, bataljon je ovladao dijelom rovova i nanio neprijatelju osjetne gubitke. Snažnim protunapadom jačih snaga, neprijatelj je, međutim, uspio odbaciti bataljon u rajon Koliba sjeveroistočno od k. 1795 i na k. 1600. Na toj liniji bataljon je organizirao položaje za obranu, rasporedivši sve čete u liniju. Desno, u rajonu Gornjih Bara, oslanjao se na 2. bataljon, a lijevo krilo bilo mu je također čvrsto povezano s 4. bataljonom u rajonu istočnih padina Dobre (k. 1795).

Slabe strane bataljonskog obrambenog položaja bile su: nalazio se niže od Dobre i Uglješina Vrha, na kojima su bili Nijemci u povoljnom po-

ložaju da bataljon uspješno ugrožavaju vatrom; Dobra (k. 1795) je omogućavala neprijatelju da pozadi nje vrši neprimjetno prikupljanje snaga; položaj nije imao nijednog puta, koji bi iz pozadine izvodio k prednjem kraju obrane bataljona.

Ono što je rečeno za dubinu potožaja 2. bataljona, vrijedi i za ovaj bataljon, s tom razlikom, što je Velika Šiljevica (k. 1720) na koju se bataljon u svom odstupanju imao nasloniti, bila još dublja i dalje od prve borbene linije, nego što je bila Mala Šiljevica za 2. bataljon. To je značilo da se Bare i lijeva obala Sutjeske od Suhe do Tjentišta, koja je inače bila u našim rukama, moraju uporno braniti na prvoj borbenoj liniji.

Dobre strane navedenog položaja bile su: nalazio se na prednjoj ivici šume, koja je u mnogome omogućavala da se položaj uporno održi i brani; desno krilo bataljona dobro se oslanjalo na k. 1600, koja je nadvišavala predteren i služila bataljonu kao osmatračnica i otporna točka; predteren ispred prednjeg kraja obrane bataljona bio je u mnogome čist i pregledan i time je omogućavao efikasnu upotrebu puščane i mitraljeske vatre sve do vrha Dobre i Jezera, te je na taj način moglo spriječavati neprijateljski pokret i brzi prodor u željenom pravcu i nanositi mu ozbiljne gubitke.

c) 4. bataljon, s vodom teških mitraljeza (od dvije »brede«), dobio je prvobitno zadatak da u vatrenom sadejstvu s 1. bataljonom odbije Nijemce s položaja Ardova, ukoliko na njih naiđe. U daljem svom djelovanju morao je zaposjesti južnu ivicu šume Ardov, zatvarajući stazu i pravac koji vodi od Koljena (k. 1177) preko Vukovih stijena i Ardova prema Donjim Barama i da u tjesnom sadejstvu s 3. bataljonom, obranom i protunapadima onemogućiti Nijemcima prodor spomenutim pravcem u dolinu Sutjeske.

Izlazeći iz Donjih Bara, sjeverozapadno pored Jezera, besputnim teškim terenom na položaj Ardov, bataljon se mnogo zamorio. U toku pokreta nije se sukobio s neprijateljem, već je nesmetano zaposjeo određeni položaj, rasporedivši sve čete u liniju i zadržavši jedan vod u bataljonskoj rezervi.

Desno krilo bataljona bilo je čvrsto povezano s 3. bataljonom u rajonu istočnih padina Dobre, dok je lijevo krilo u odnosu na 1. bataljon bilo mnogo isturen naprijed (tako je sklop zemljišta diktirao), pa nije bilo dodira između ta dva bataljona. Položaj je predstavljao ključnu točku obrambenog odsjeka cijele brigade pa bi se njegovim padom narušila čitava njezina obrana.

Slabe strane bataljonskog obrambenog položaja bile su: položaj je u odnosu na 1. i 3. bataljon bio mnogo isturen naprijed i nalazio se najbliže neprijatelju, zbog toga je neprijatelj taj položaj i napadao najjačim snagama; južne padine Ardova, koje je od ivice šume odvajala velika jaruga, a koje su bile u rukama neprijatelja, nadvisivale su položaj 4. bataljona i omogućavale neprijatelju da s te visine vatrom uspješno ugrožava bataljon; sklop zemljišta prema 1. bataljonu onemogućavao mu je tješnju povezanost i sadejstvo s 1. bataljonom; teren nije imao nijedne staze ili puta, koji izvodi iz pozadine kroz bataljonski položaj prednjem kraju obrane, i bio je potpuno bezvodan.

Dobre strane navedenog položaja bile su: nalazio se na prednjoj ivici šume, kojom se ipak koristio za stabilizaciju obrane; pojedini kamenjari uspješno su poslužili za zaklone; predteren ispred prednjeg kraja obrane bio je prilično čist i dozvoljavao dobro osmatranje i uspješno dejstvo mitraljeske vatre.

I ovaj je položaj bio po dubini nepodesan za obranu, jer nije imao prirodnih linija ni točaka, s kojih bi se mogao davati uspješan otpor neprijatelju, ako bi bio potisnut s pve borbene linije. Pored toga, velika pošumljenost i strmine onemogućavale su bataljonu uporno vođenje borbe po dubini, a Nijemci su vršili infiltriranje izvjesnih manjih dijelova u pozadinu toga bataljona, što je od njega iziskivalo velike napore i upornost da položaj održi na prednjoj borbenoj liniji. On je bio u mnogo nepovoljnijem položaju nego ma koji drugi bataljon.

d) 1. bataljon, s vodom teških mitraljeza (jednom »bredom« i jednim »Schwarzlose«), dobio je naređenje da izbjije na Planinicu i da zaposjedne položaj, koji je prije držala 2. četa 2. bataljon 2. proleterske brigade. Njegov je zadatak bio da taj položaj organizira za obranu i da u vatrenom sadejstvu s 4. bataljonom upornom obranom i protunapadima ne dopusti Nijemcima prodor tim pravcem u dolinu Sutjeske.

Pri pokretu i posjedanju položaja za obranu, bataljon se nije sukobio s neprijateljem već je njegovo posjedanje izvršio bez borbe. Bataljon je zaposjeo navedeni položaj, naslonivši se desnim krilom na jezero Donjih Bara, a lijevim na k. 1722, rasporedivši sve čete u liniju s jednim vodom u bataljonskoj rezervi.

Obrambeni položaj bataljona nalazio se na jednoj kosi, koja se protezala u pravcu sjever-jug i naslanjala se na Jezero, a završavala se prema k. 1722 i Crkvini. Ona je bila vrlo strma, nepošumljena i potpuno čista s obje strane.

Slabe strane obrambenog bataljonskog položaja bile su: nadvisivao ih je neprijateljski položaj i time omogućavao efikasnu upotrebu puščane i mitraljeske vatre na bliskom odstojanju; prirodne prepreke, Jezero i k. 1722, poslužile su bataljonu da solidno nasloni svoja krila i bokove na njih; teren lijevo od k. 1722, Crkvine, potpuno se okomito spuštao prema dolini rijeke Sutjeske i neprohodan je, te je Nijemcima onemogućavao da bataljon bočno zaobiđu i ugroze.

U slučaju da neprijatelj uspije bataljon potisnuti s prve borbene linije, on se nije imao gdje zaustaviti sve do Stoca (k. 1168), a to se nije smjelo dozvoliti. Položaj Planinice morao se po svaku cijenu braniti na prvoj borbenoj liniji sve do izvršenja zadatka.

e) Zbog nedostatka snaga, četa pratećih oruđa određena je u rezervu. Iako je brojala oko 60 boraca s dva teška i dva laka minobacača i mitraljez »breda«, raspoređena je u rajonu Donjih Bara; ona nije predstavljala snagu s kojom se moglo brzo intervenirati u cilju učvršćenja obrane.

f) Brigadno previjalište u rajonu koliba Donjih Bara, a bolnica u Suhoj.

g) Štab brigade u rajonu šumarove kuće Donjih Bara.

Položaj koji je brigada zaposjela za obranu, bio je ključ za ulazak u dolinu Sutjeske. On je obuhvaćao liniju desne obale potoka Kotač - Gornje Bare - k. 1600 - sjeveroistočne padine Dobre (k. 1795) - južna ivica šume Ardov i Planinica od Jezera do k. 1722. dok je Boščija Glava (k. 1710) bila zaposjednuta jednim vodom pješadije kao bočno obezbjeđenje.

Bilo je prijeko potrebno, po svaku cijenu zadržati Nijemce na tom opasnom sektoru dok ne prođe Vrhovni štab na čelu s Titom i ostalim jedinicama kroz brešu na Sutjesci.

Usljed malobrojnog stanja bataljona i velikog fronta (oko 5 km), Štab brigade bio je primoran da položaj posjedne linijski. Brigada je imala vrlo

delikatnu ulogu, koju će uspješno izvršiti pri proboju naših snaga preko Sutjeske na sjeverozapad, iako je položaj bio veoma nepodesan za obranu. Širina fronta i velika ispresijecanost zemljišta iziskivalo je razvlačenje i onako malih bataljona, a time se slabila obrana brigade. Po dubini je položaj bio nepodesan za vođenje obrambene borbe. Bio je pokriven velikom i gustom šumom i šipražjem, ispresijecan mnogim jarugama i kamenjarima, a sve je to otežavalo, pa čak i onemogućavalo, međusobnu povezanost i sadejstvo jedinica.

Na cijeloj dubini, od prednjeg kraja obrane pa neposredno do Sutjeske, nije bilo ni jedne podesne linije ili položaja, koji bi brigada pri povlačenju pod borbom mogla iskoristiti za prihvat i s kojeg bi mogla dati neprijatelju uspješan otpor. Mala i Velika Šiljevica (k. 1710 i k. 1720), kao i Stolica (k. 1168), suviše su bili duboko u našoj obrani i nije se smjelo dozvoliti neprijatelju da brzo ovlada tim točkama, jer bi se time ugrozio prelaz našim jedinicama preko Sutjeske.

O našem posjedanju i važnosti Gornjih Bara, Jovo Kapičić, tadašnji zamjenik političkog komesara brigade, kaže: »Imali smo zadatak da poslije proboja na Sutjesci spriječimo pokušaj posljednjeg zaokruženja naših snaga na predjelu Gornjih Bara, poziciji ispod koje je morao da pređe veliki dio naših jedinica, ranjenici i Vrhovni štab. Taj položaj još nije bio zauzet, ali se očekivalo da Nijemci svakog časa naiđu, što bi predstavljalo katastrofu, jer se radilo o još jednom slobodnom prolazu iz orkuženja.

Na lijevoj strani naš položaj išao je polukružnim grebenom, a na desnoj se nastavljao u veliku jelovu šumu. Bili smo u stvari, iza grebena, na jednoj zaravni.

Na položaju se nalazila cijela brigada, jer je teren bio velik, a prolaz se morao potpuno zatvoriti. Tako smo ostali bez ikakve rezerve. Nijemci su po svim znacima bili svjesni činjenice da će, ako ovladaju položajem, spriječiti dalji proboj i izvlačenje naših snaga, poslije čega bismo se opet našli u obruču, u besputnim gudurama, odsječeni i prepušteni nemilosrdnom uništavanju. Zato su njemačke snage i dobile zadatak da zauzmu Gornje Bare bez obzira na žrtve, i bez obzira na otpor koji im pružamo.«⁹⁾

Iako su položaji što ih je zaposjela 2. dalmatinska brigada za obaranu bili niži od neprijateljskih položaja, koji su se nalazili na grebenima Dobre, Tovarnice i Uglješina vrha, stanovita prednost naših položaja bila je u tome, što su bili pošumljeni i posjedali se za obranu na prednjoj ivici šume, dok su neprijateljski bili čisti i otkriveni. Izvjesna prednost naših položaja bila je i u tome, što Nijemci nisu mogli, uslijed neprohodnosti zemljišta, izvršiti manevriranje svojim snagama i sredstvima. Dolina Sutjeske u rajonu Vratara i Prosićenice bila je zatvorena od strane 6. bataljona 1. proleterske brigade, a teren lijevom obalom Sutjeske od sela Ninkovića, Prosječenice i Crkvine potpuno je neprohodan. Zaobilazak neprijatelja sa zapadne strane, tj. preko Javorka, bio je isuviše dug i otežan. Boščija Glava (k. 1710) na kojoj je bilo bočno osiguranje, nadvisivala je taj pravac. Ona je također svojom velikom pošumljenošću, a mjestimično i neprohodnošću, usporavala neprijateljsko brzo nastupanje.

Kako su se krila i bokovi brigade oslanjali na prirodne prepreke Crkvine i Boščije Glave, preko kojih neprijatelj nije mogao proći, a niti ih zaobići, to nije postojala opasnost da brigada bude bočno ugrožena. Navede-

9) Vojislav Lubarda, Znamenje Sutjeske, str. 208, »Svjetlost«, Sarajevo 1967.

na prednost naših položaja, pojačana hrabrošću i izdržljivošću naših jedinica, omogućavala je brigadi da ih održi u svojim rukama koliko je to vremenski bilo potrebno.

Iskustvo borbe pokazuje da ishod okršaja s neprijateljem, na kraju krajeva, zavisi od toga koliko su komandant i njegov Štab uspjeli pripremiti i organizirati obranu. U tom složenom radu brižljiva izviđačko-obavještajna služba ima prvostepeno značenje. Međutim, ona je kod nas ovog puta izostala. Iako je pri Štabu brigade postojao takav organ, on je bio bez ikakvog iskustva. Tako smo bez poznavanja osnovnih elemenata o zemljištu, jačini neprijatelja, njegovom rasporedu i namjerama - protiv njega stupili u dramatične borbe, a to je imalo svojih posljedica.

Zemljište i pravac, koje je za dejstvo iskorištavala grupa »Anaker«, bilo je nepodesno za kretanje. Moglo se proći samo konjskom stazicom, koja vodi od Koljena i Vukovih Stijena preko Tovarnice prema Gornjim i Donjim Barama. Tom stazicom mogla se kretati isključivo pješadija. Rajon Vukovih stijena, gdje su se nalazili položaji neprijatelja, ispresijecan je stijenama i velikim kamenjarirua, i preko njih je pokret bio otežan. Tovarnica i Uglješin vrh također su bili ispresijecani velikim kamenjarima i strminama i otežavali su Nijemcima manevriranje, ali je neprijatelj bio primoran da se kreće i napada tim jedinim pravcem. Zaobilazak oko Jabukovačkih stijena, preko Točila i Hrčavke za Sutjesku, bio je dalek i besmislen. Teren od sela Jeleća preko Zelengore, kojim je nastupao 118. njemački izviđački bataljon radi izbivanja u rajon Bara, također je bio gusto pošumljen i besputan s velikim uzbrdicama i nizbrdicama, koje su neprijatelja iscrpljivale i znatno mu otežavale pokret.

Kao što se vidi, zemljište je i na strani neprijatelja bilo vrlo nepodesno. Nijemcima je bilo otežano snabdijevanje hranom i municijom, pa su to nadoknađivali avijacijom. Artiljerija im se nije mogla kretati po ovom terenu. Stoga su se njezini stalni vatreni položaji nalazili u rajonu Graba i istočno od Cemerna. Budući da su raspolagali avijacijom i većim brojem minobacača i topova, a grupa »Anaker«, koja je djelovala na ovom pravcu, sastavljena od planinskih i drugih specijalnih jedinica, bila je vrlo pokretna i izvježbana za planinska ratovanja. To joj je omogućilo da poduzme uspješna borbena dejstva preko tih planinskih masiva.

Prednost neprijatelja nad našim snagama sastojala se u tome, što je raspolagao velikom brojnom i tehničkom nadmoćnošću; što su njegovi položaji u rajonu Ardova dobra i Uglješina vrha nadvisivali položaje naših jedinica i omogućavali mu efikasnu upotrebu minobacačke, mitraljeske, pa čak i puščane vatre; što je raspolagao specijalnim jedinicama za planinsko ratovanje, koje su imale ogromno borbeno iskustvo za vođenje borbe u planinama; što ga je potpomagala i svakodneвно snabdijevala hranom i municijom avijacija i što je inicijativa bila u njegovim rukama. Visovi Tovarnice dominirali su okolnim terenom i s nje se imala velika preglednost nad Gornjim Barama. Tovarnica kao kompaktan zid stajala je pred našom brigadom, zaklonivši sve ono što se iza nje prikupljalo i nalazilo. Znači, zaklanjala je dubinu iz koje su neprijatelju pristizala pojačanja. No, i pored toga, Nijemci se u jednom dokumentu žale, da je grupa »Anaker« bila potpuno razvučena na širokom terenu i uslijed slabog funkcioniranja radio-veze njezin komandant nije mogao uspješno utjecati na njezina borbena dejstva.

I pored neuspjeha i velikih gubitaka u ljudstvu i materijalu, koje su Nijemci imali 4. juna u klisuri Suhe, oni su i 5. juna tvrdoglavo pokušali proboj kroz tu klisuru, ali su upornom obranom 6. bataljona 1. proleterske brigade uz osjetne gubitke bili odbijeni. Napokon su shvatili da se kroz klisuru ne mogu probiti. Odlučili su stoga da zaobilaznim pravcem, preko Koljena i Planinice, izbiju u rajon Donjih Bara i dalje u dolinu Sutjeske. Još u toku dana uputili su od Graba preko Koljena (k. 1177) izvjesne dijelove jačine 100-150 vojnika, koji su izbili na položaje Koljeno (k. 1177), Dobra (k. 1795) i Uglješina Vrh (trig. 1858), dok je pokret ostalih dijelova grupe »Anaker« na tom pravcu uslijedio u toku noći 5/6. juna, kako bi u toku sutrašnjeg dana produžili pokret preko Bara u dolinu Sutjeske radi potpunog zatvaranja njezine lijeve obale. U isto vrijeme Nijemci su naredili 118. izviđačkom bataljonu, da iz rajona sela Jeleč usiljenim maršem krene preko Zelengore, da što prije izbije u rajon Gornjih Bara i da se tu poveže s dijelovima grupe »Anaker« radi daljnjeg zajedničkog djelovanja.

Opisujući rad i dejstva 2. proleterske divizije u toku 4/5. juna, kao i reagiranje grupe »Anaker« na pravcu 2. dalmatinske brigade, tadašnji komandant 2. proleterske divizije, Peko Dapčević, koji je dobro poznao situaciju, kaže o tome, pored ostalog, ovo:

»Neprijateljske snage koje su dejstvovale prema južnom boku naših glavnih snaga (1. i 2. proleterskoj diviziji), odnosno na pravcima dejstva brigada 2. proleterske divizije, bile su, 5. juna, ovako raspoređene: - Dijelovi grupe »Anaker«, na lijevom boku sutjeskog mostobrana, na liniji Slano brdo - selo Grab - Koljeno - Ardov. Ona je poslije 5. juna pomjerila glavne snage ka svome lijevom krilu, na Koljeno i Ardov, sa namjerom da se probije ka Donjim i Gornjim Barama. Radi sadejstva ovim snagama upućen je 118. izviđački bataljon da se preko Zelengore prebaci u rejon Boščija glava - Uglješin vrh i da odatle ugrozi desni bok i pozadinu Druge dalmatinske brigade na Barama. Ove snage će idućih dana odigrati presudnu ulogu na ovom važnom pravcu, onemogućivši da se njime probije Druga proleterska divizija sa Vrhovnim štabom«.

I dalje:

»Ovog dana (5. juna) grupa »Anaker« krenula je u napad jugozapadno od Suhe i izbila na južne padine Tovarnice skoro jednovremeno kad i Druga dalmatinska u G. i D. Bare. Štab brigade je težio da poslije narpnog marša najprije odmori i prikupi brigadu, a zatim da sutradan uzoru posjedne položaje na Tovarnici, da bi po svaku cijenu zatvorio pravac Bare - Suha i omogućio proboj Druge proleterske divizije na planiranom pravcu preko Zelengore. Međutim, prilikom izbijanja ove brigade prema G. Barama i Tovarnici, došlo je do žestokih susretnih borbi sa neprijateljskim dijelovima koji su se probijali prema Sutjesci. Prethodnički bataljon se ustrijemio na prethodnicu neprijatelja, dok je Štab brigade, shvatajući opasnost eventualnog neprijateljskog prodora ovim pravcem, ubrzo bacio i drugi bataljon u boj i uspio da odbaci neprijatelja ka Ardovu i Koljenu. Iznureni ranijim marševima i borbama, naši bataljoni su zastali pred Ardovom na liniji: Gornje Bare - Donje Bare - Planinica.«¹⁰⁾

¹⁰⁾ Zbornik »Sutjeska« knj. I, Vojnoizdavački zavod JNA »Vojno delo«, Beograd 1960., str. 82 i 83.

Kad su Nijemci osjetili, da naše jedinice vrše proboj preko Sutjeske prema sjeverozapadu, naredili su 369. diviziji, da napadom od sela Jeleč k rijeci Sutjesci, zatim 118. diviziji da napadom od sela Popov most i 7. SS diviziji »Princ Eugen« da napadom od sela Grab zajedno zatvore dolinu Sutjeske. Na lijevo krilo 7. SS divizije »Princ Eugen« bačen je 6. lipnja i puk »Brandenburg« sa 659. motoriziranim pionirskim bataljonom. Međutim Nijemcima je uspjelo da zatvore rijeku Sutjesku tek 10. lipnja, kada se je i 7. banijska divizija uspjela probiti na sjever.

Evo što o situaciji na Sutjesci početkom juna i zadatku 2. dalmatinske brigade na Barama, pored ostalog, piše tadašnji politički komesar 2. proleTERSKE divizije Mitar Bakić:

»Obruč u kome smo se našli na Sutjesci predstavlja najvišu tačku napora i teškoća, krajnje ozbiljnu situaciju u kojoj se našla ne samo Narodnooslobodilačka vojska nego i čitava socijalistička revolucija. U jednoj takvoj situaciji, kada je drama revolucije na rijeci Sutjesci, našem najznačajnijem ratnom poprištu, narasla do vrhunca, svi smo bili na frontu, u prvim borbenim redovima, svi - od običnog borca do Vrhovnog komandanta, nije bilo pozadine ni slobodnog prostora. Teško je izdvojiti iz cjeline Sutjeske pojedine događaje i upečatljivija herojstva pojedinaca kojih je bilo na hiljade, jer se sve to stapalo sa dramom i herojstvom čitavog revolucionarnog kolektiva i njegovog vodstva... Sporazumjeli smo se (misli se na štab 2. proleTERSKE divizije - OE) sa štabom 1. divizije da odemo kod druga Tita kako bismo ga obavjestili o situaciji i općem položaju naših jedinica i kako bismo dobili naređenje i uputstva za dalja dejstva.

Druga Tita smo našli oko podne, na mjestu koje se zove Lokva Demitište. Tu nije bilo nikakvih koliba. Drug Tito bio je sa drugom Markom (Aleksandrom Rankovićem - OE) i ostalim drugovima iz Vrhovnog štaba sa štabovima 1. i 2. proleTERSKE divizije.

Izvršena je nova procjena situacije, koja je svakim danom postajala sve kritičnija, jer se obruč oko naših jedinica sve više stezao, a neprijatelj je stalno dovlačio nova pojačanja. U okviru opće strategijske ideje koja je i ranije postojala donešena je konačna odluka o praktičnom razbijanju neprijateljskog obruča. Precizirani su zadaci pojedinih jedinica, išlo se do detalja ... Drugoj dalmatinskoj brigadi naređeno je da zauzme položaj na Barama, jedan od najosjetljivijih položaja u ovoj situaciji. U naređenju koje smo sustradan izdali podrobnije su precizirani zadaci te brigade. Njoj je stavljeno u zadatak da po svaku cijenu zaustavi neprijatelja, jer ako to ne bi uspjela, neprijatelj bi prodro u centar rasporeda naših jedinica i neposredno ugrozio Vrhovni štab.

Sustradan (misli se na 5. juna - OE) je Druga dalmatinska brigada zauzela položaje na Barama. Izvještaji koje smo dobijali sa položaja te brigade govorili su o teškim borbama i uraganskoj neprijateljskoj vatri, o neprestanim napadima neprijatelja na njene položaje, govorili su o ogromnim gubicima i pogibiji najboljih komunista i rukovodilaca brigade. Bili smo uvjereni da neprijatelj neće proći uprkos desetkovanju brigade. Tako je i bilo. Teška su takva herojstva kakva je ispoljila Druga dalmatinska na Barama.«¹⁰

11) »Borba« broj 251.

Kod svih jedinica pod neposrednim rukovodstvom druga Tita, situacija je bila krajnje kritična, koju vjerojatno nitko osim našeg čovjeka ne bi izdržao.

Njihove borbe i raspored 5. juna na ostalim odsjecima fronta oko Sutjeske bio je ovakav:

a) 1. proleterska i 3. krajiška brigada vodile su žestoke borbe protiv njemačke grupe »Gertler« u zauzimanju Borovna (k. 819) i sela Mrkalja, koje su i zauzeli, izbivši frontom na Sutjesku od sela Tjentišta do sela Popova mosta. Treća krajiška brigada po zauzimanju sela Mrkalja energičnim je prodorom natjerala Nijemce u Sutjesku i gonila ih prema Popovu Mostu, ali jakom vatrom i svježim snagama Nijemaca s Košura brigada je bila vraćena prema Mrkalju.

Evo što se u njemačkom izvještaju o toj borbi kaže:

»Neprijatelj pokušava da brojno nadmoćnijim snagama, svim silama riješi borbu kod grupe potpukovnika Gertlera u svoju korist vjerojatno s ciljem da se probije preko Popovog mosta.«¹²⁾

b) 6. istočnobosanska i dijelovi 2. proleterske brigade vodile su žestoku borbu protiv Nijemaca pri zauzimanju položaja Košur.

c) 6. bataljon 1. proleterske brigade u tjesnacu Suhe odbio je nekoliko napada grupe »Anaker«, koja je pokušavala da se od Graba dolinom Sutjeske probije prema Tjentištu.

d) 1. majevička brigada vodila je žestoke borbe oko sela Popov Most.

e) Dijelovi 4. proleterske crnogorske brigade bili su u pokretu od Mratinja k Sutjesci.

f) Vrhovni štab nalazio se na Dragoš sedlu, u rajonu Mrkalj klade.

BORBA 6. JUNA

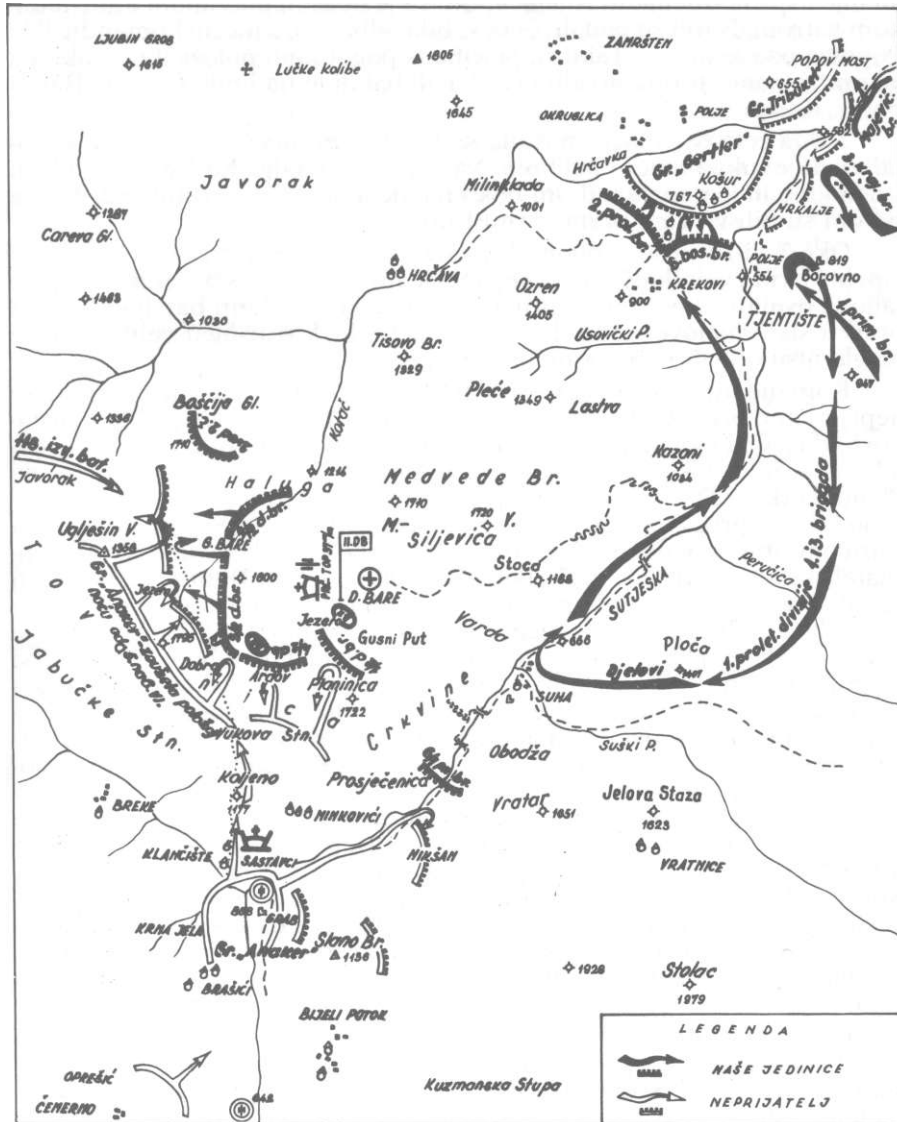
Nedjelja. 2. bataljon, s 1. i 2. četom prije svanuća napadao je na njemačke položaje oko Jezera i Barica. Prva četa, pod komandom Boška Žunića, uspjela je da sjeverno od Gornjih Bara neprimjetno podiđe neprijateljski položaj u rajonu Koliba i napadne ga bombama i mitraljeskom vatrom. Nijemci su tim napadom bili iznenađeni i s položaja potisnuti prema Javorku, ostavivši za sobom vojničku spremu i nešto oružja.

Druga četa, koja je napadala Nijemce u rajonu Jezera, približila se na pedesetak metara do neprijatelja. Sinula je raketa s neprijateljske strane. Četa je zaleгла. Iz rovova su zapucali Nijemci. Četa nije odgovarala na njihovu pucnjavu, pa kad je pucnjava prestala, produžila je s podilaženjem. Nijemci su otkrili pokret čete, izbacili nekoliko raketa i snagama od 150 i više vojnika izvršili protunapad na našu četu, odbacivši je prema Gornjim Barama, nanosivši joj izvjesne gubitke.

U visini Jezera nalazi se jedan veliki kamenjar, iza kojega je teški mitraljez uz pomoć svijetlećih raketa tukao u pravcu 1. čete, onemogućavajući joj proširenje postignutog uspjeha. Komandir čete riješio je da pošalje grupu bombaša, da navedeni mitraljez bombama likvidira i ušutka, ali je taj pokušaj ostao bez uspjeha, tako da se četa morala povući na svoje prvobitne položaje.

12) Zbornik VII, tom IV, knj. 14, dok. br. 131.

SITUACIJA I BORBA 6. JUNA

Dana 6. juna naši su položaji osvanuli obavijeni gustom maglom, koja nam je onemogućavala da izvršimo izvidanje ispred prednjeg kraja naše obrane. Nijemcima je ta magla dobro došla za neprimjetno prikupljanje i podilaženje našim položajima.

Drugi bataljon ponovio je rano ujutro, s položaja Gornjih Bara, a pod zaštitom magle i u sadejstvu s 3. bataljonom, napad na njemačke položaje

u rajonu Jezera. Druga četa podilazila je istim pravcem, kao i prije svanuća, ali nije uspjela iznenaditi Nijemce. Oni su je obasuli puščanom i mitraljeskom vatrom. Borci su padali. Četa je bila odbijena, a njezin komandir Pile Popović pao je mrtav. Tako su Nijemci s pogodnijih položaja i iz zaklona jakom vatrom i protunapadima odbacili bataljon na liniju Gornjih Bara i potok Kotač.

Jedna četa Nijemaca spuštala se s Dobra prema Kolibama. Treći bataljon ju je tukao brzom paljbom. Nastupali su i dalje. Kad su se približili iznenadno ih je napala u desni bok i nanijela im osjetne gubitke 2. četa, a potom su bili vraćeni prema vrhu Dobra.

Oko 7 sati čuo se iz rajona Koljena i Vukovih Stijena topot vojničkih cipela i larva vojnika. Zbog velike magle nisu se mogli s položaja 1. i 4. bataljona osmatrati pokreti neprijatelja, pa su komandanti bataljona u tom pravcu slali dijelove za izviđanje. Izviđački dijelovi uslijed velike i guste magle nisu otkrili podilaženje neprijatelja.

Komandant 1. bataljona s desetinom Steve Opačića,¹³⁾ uspio je da se neprimjetno približi njemačkim polaznim položajima i tom prilikom ustanovio da jedna njemačka kolona u jačini jedne čete (to je bila 6. četa 2. bataljona 738. lovačkog puka) kreće od Vukovih stijena i Tovarnice prema Planinici (k. 1722), ka položaju 1. bataljona; druga kolona Nijemaca, brojčano jača od prve, kretala se s iste tačke preko Vukovih Stijena, konjskom stazicom prema Ardovu, ka položaju 4. bataljona, dok su se izvjesne neprijateljske snage kretale grebenom Tovarnice prema Dobru (k. 1795). To su bili dijelovi »Brandenburškog« puka, koji je bio naoružan minobacačima i plamenobacačima. (Iz njemačkih izvora se može zaključiti da mu je bila dodijeljena jedna četa Čerkeza). Komandant 1. bataljona, primjetivši taj pokret, hitno se vratio u bataljon i pripremio ga da jakom vatrom dočeka neprijatelja. Uslijed ispresijecanosti zemljišta i slabog međusobnog dodira između 1. i 4. bataljona nije bilo vremena da se 4. bataljon obavijesti o pokretu neprijatelja prema njegovu položaju. Kad su Nijemci podišli položaju 1. bataljona i kad su se približili na blisko odstojanje, bataljon je otvorio plotunsku paljbu. Mnogi su pali pogođeni, a prorijeđeni streljački stroj brzo je zalegao i otvorio mitraljesku vatru po našem položaju. Od toga trenutka rasplamsavala se žestoka borba na cijeloj širini našeg položaja. Neprijatelj je neprekidno pokušavao odbaciti naše bataljone s položaja. U nekoliko mahova izgledalo je da nam ostaje jedino da se povučemo, ali su bataljoni ipak uporno držali svoje položaje i protunapadima onemogućavali namjeru neprijatelja, odbacivši ga prema njegovim polaznim položajima.

Poslije izvjesnog vremena opet je neprijatelj uz podršku artiljerijske i minobacačke vatre pošao u napad. Puškomitraljezac 3. čete, Miloš Torbica, hladnokrvno gaje iz svoga zaklona gađao i nanosio mu gubitke. Kad je neprijateljska granata ušutkala njegov mitraljez, neustrašivo mu je preko brisanog prostora, kroz kišu neprijateljskih kuršuma priskočio borac Duro Bursać, sklonio mrtvog druga Torbicu i legao za njegov puškomitraljez. Gađao je neprijatelja. Artiljeriskom granatom je ranjen, ali iz njegovih ruku puškomitraljez nije prestao djelovati. On nije mario za krv, koja mu je tekla niz rame, već je i dalje gađao. Druga četa tukla je Nijemce bočno, a oni su

13) Stevo Gliše Opačić bio je komandir odjeljenja u 3. četi 1. bataljona, a poslije komandir te čete. Narodni heroj.

i dalje napadali. Kad su podišli bliže položaju 3. čete, ona je izvršila juriš, i neprijatelj je uz velike gubitke bio odbijen.

Artiljerija iz Graba i Čemerna nemilosrdno je tukla položaje 1. i 4. bataljona. Eksplozije topovskih granata dizale su čitave oblake prašine. Borci 1. bataljona Milan Marčetić, Pajo Jarić, Miloš Veselinović i Herman Maroti, zahvaćeni su na položaju topovskim granatama i bačeni prema Jezeru, dok su drugi borci bili ranjavani komadima granata ili odbijenih stijena.¹⁴⁾

Njemačka kolona, koja je podilazila položaj 4. bataljona na Ardovu, uspjela je da se neprimjetno približi njegovu prednjem kraju i da ga jakom mitraljeskom vatrom u prvom naletu potisne s prednjeg kraja za nekih 200 metara. Borba je bila vrlo žestoka. Četvrti bataljon pokušavao je da protunapadima i jurišem odbije neprijatelje, ali su se oni uporno borili i, bez obzira na gubitke, nisu odstupali. Poslije žestoke borbe, koja je trajala duže od dva sata, neprijatelj je počeo odstupati. Druga četa 3. bataljona poduhvatila je neprijatelja vatrom i napadom s istočnih padina Dobre, dok gaje 1. i 2. četa 4. bataljona sjurila preko Ardova prema Vukovim stijenama. Tako je ponovno bio uspostavljen poremećeni prvobitni položaj.

Oko 9 sati neprijatelj je poduzeo ponovni napad na 1. i 4. bataljon. Kako se magla donekle razišla, napad je podržavala grupa aviona i jaka artiljerija. Najjači napad bio je ovog puta usmjeren na Planinicu i Ardov s namjerom da se što prije probiju ti položaji, te da Nijemci najkraćim putem, preko Donjih Bara izbiju na lijevu obalu Sutjeske. Prvi i 4. bataljon dočekali su napadača preciznom mitraljeskom vatrom i odbacili ga na polazne položaje.

Poslije neuspjelih napada, Nijemci su oko 12 sati počeli avijacijskim i artiljerijskim bombardiranjem, koje je trajalo preko 30 minuta. Obasipali su nemilice naše položaje, a zatim opet ponovili opći napad na čitavom ob-

14) Borac Milorad Mandić, tih momenata se prisjeća, pa kaže:

»Bataljon je već bio posjeo položaj. Nama je rečeno da su Nijemci blizu i da svakog časa mogu izroniti iz magle. Priljepljeni uza zemlju napetih živaca osluškujemo šumove, nastojeći da po njima odredimo bar približno jačinu protivnika.

Nijemci su obazrivo podilazili... Pripremali su iznenađenje, a nisu ni slutili da će sami biti iznenađeni. U trenutku kada su se prikupili što su više mogli da bi skočili što je moguće dalje, u same naše zaklone, otuda je odjednom sa svih strana suknuo plamen. Nijemci u tom trenutku nisu znali ni kuda idu, ni šta rade. Kao da im je tresak zaglušio čula i pomračio svijest.

Ali to nije trajalo dugo. Sredili su se brzo. Odjednom je zapuhao vjetar i raznio maglu. Vidik je naglo počeo da se širi. Iz pravca Čemerna je dopirala tužnjava. Granate su počele da udaraju po našem položaju.

Od eksplozija nije se vidjelo ništa, a kada se dim razišao, puškomitraljezac Petar Jarić ležao je mrtav. On je za vrijeme bombardiranja stalno držao prste na obaraču. Komad granate ga je pogodio u prsa i raznio u komade njega i puškomitraljeza.

Njegov susjed, mitraljezac Ilija Dundur, dobio je sada proširenu zonu dejstva. Topovske i minobacačke granate stalno udaraju oko njega, a on i dalje bez prekida zasipa posred njemačkog stroja, samo u prsa. U jednom času lepeza rafala počela je da se širi i meci su preletjeli iznad glava napadača.

- Ilija, Ilija, šta činiš? - viče iznenađeno komandir voda.

Ne prekidajući paljbu Ilija polako zaokrenu glavu na onu stranu sa koje je dolazio glas... Lice mu je odjednom bilo bez sjaja. Metak je na jednom oku raznio zjenicu iz koje je izbio sjaj, a druga granata ga je zasula zemljom.

- Ostavi mitraljez! - povikao je komandir, a Ilija je kazao da se još može boriti i opet lepezasti roj metaka proljeće visoko, udarajući u prazno.

Komandir skoči, uze Iliju oko pasa i povuče ga nazad, u zaklon. Nijemci su prišli sasvim blizu. Jedan je već pružio ruku da dohvati mitraljez. Ali ih je Ilijin pomoćnik zasuo čeličnim kuglama. Bomba je poletjela iz njegovih ruku. Čuo se fijuk. I tresak se stopio s padom tijela koje je prstima ispružene ruke htjelo da dohvati užarenu cijev...«

rambenom položaju brigade, sa snagama s kojima su napadali prije podne. Ovog su puta, međutim, težište napada usmjerili preko Dobre na položaj 3. bataljona, a 118. izviđački bataljon pojavio se istočno od Uglješina Vrh, povezujući se s lijevim krilom grupe »Anaker«, ugrožavajući desni bok 2. bataljona. Prema njemačkom izvještaju, zadatak je toga bataljona bio, da ovlada dolinom Hrčavke i na taj način onemogući našim i najmanjim dijelovima da se preko te rječice probiju prema unutrašnjosti Zelengore.

U dokumentima se spominje ijedan SS bataljon po imenu »Wagner«, koji se istog dana negdje iz doline Sutjeske, pojavio prema 2. dalmatinskoj brigadi, izbivši poslije podne na kotu 1710 - Boščija Glava.¹⁵⁾

U toku poslijepodneva Nijemcima su od Čemerna preko Tovarnice pristizala izvjesna pojačanja i nastavili su s još jačim napadima na naše bataljone.

Evo što se, pored ostalog, kaže u njemačkim ratnim izvještajima o tim pojačanjima:

»Puk »Brandenburg« izvučen je s fronta 369. divizije i 6. VI zajedno sa 659. pionirskim bataljonom (motoriz.) također prebačen na sjeverno krilo SS-divizije »Princ Eugen« (Čemerno).«¹⁶⁾

Iako se približavala noć, neprijateljska je avijacija i dalje dejstvovala po našim položajima, obasipajući nas bombama i mitraljeskom vatrom, sve dok sunce nije zašlo. Ova bombardiranja i mitraljiranja nanijela su našim bataljonima ozbiljne gubitke.

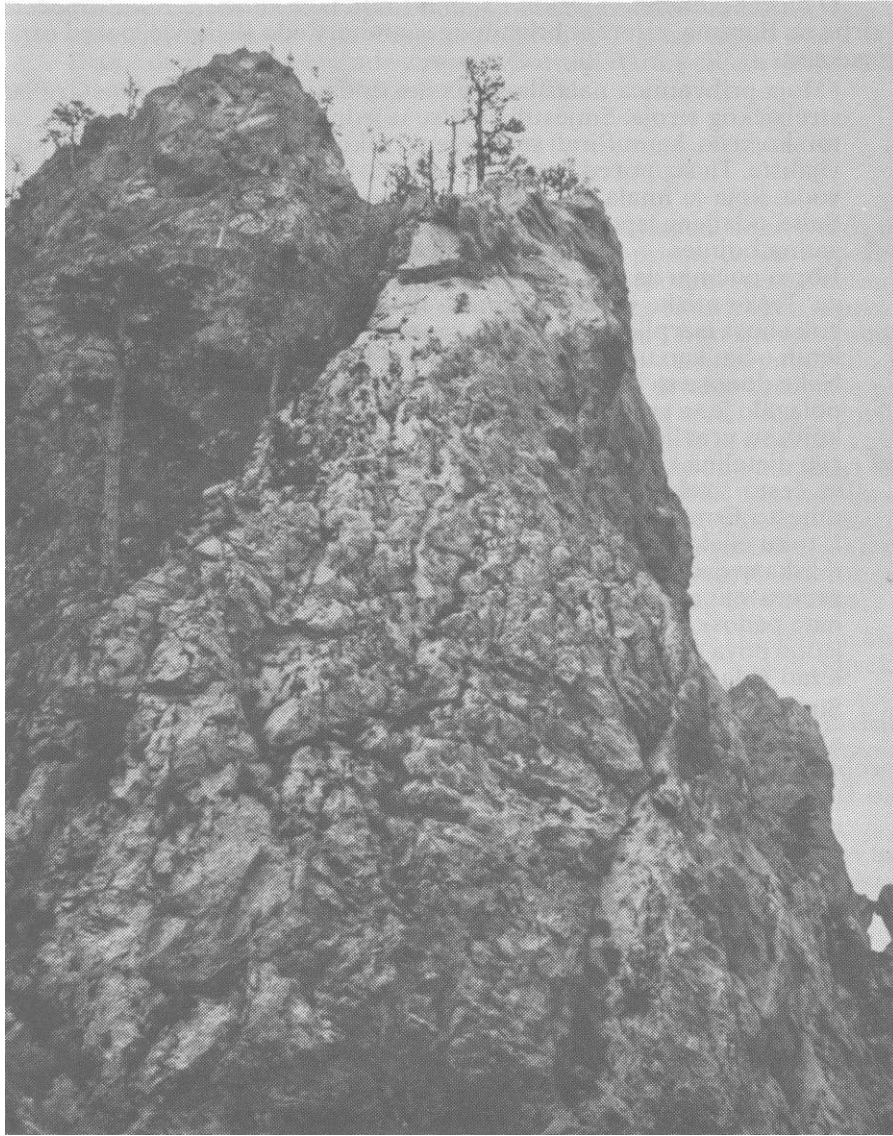
Drugi i 3. bataljon poduzimali su u toku dana nekoliko protunapada na neprijateljske položaje u rajonu Dobra i jugozapadno od Jezera, ali bez uspjeha.

Cijelog dana bataljoni su vodili borbu. U neprekidnoj borbi došla je i noć. U toku noći borba se i dalje nastavila. Nijemci su bili uvjereni da će im noć omogućiti da prodru prema Sutjesci, pa su oko 21 sat, poslije artiljerijske pripreme, koja je trajala preko 30 minuta, poduzeli napad na cijelom frontu brigade. Uspjeli su da podidu prednjem kraju obrane, a potom je na položaj brigade izbio neprijatelj. Prolomila se strahovita paljba. Bataljoni su se podigli te se bacili na neprijatelja bombama i noževima. Neki su Nijemci počeli bježati. Drugi, koji su bili hrabriji, dočekali su naše streljačke strojeve automatskom vatrom. Naši streljački strojevi navaljivali su na njih. Nastala je borba kundacima, noževima i bombama. Razlijegao se jauk, kuknjava, povici i urlanje. Sada puška u bliskom rvanju nije mnogo odlučivala, a »parabele« i automati u rukama Nijemaca bili su sve opasniji. Naši su se borci hvatali ukoštac s njima i valjali se u krvavom krkljancu, boreći se na život i smrt. Svuda naokolo na našem položaju bilo je mrtvih Nijemaca i naših boraca. Od velikog dima eksplozija bombi, gotovo se ništa nije vidjelo. Trčalo se lijevo, desno i naprijed, gazilo se preko mrtvih Nijemaca, šljemova i slomljenih pušaka, očekujući svakog časa udarac ili rafal u leđa. Nakon jednog sata odlučne i teške borbe uspjeli su bataljoni na cijelom odsjeku brigade odbiti neprijatelja. Položaj bataljona bio je čist.

Kao zaključak o borbama ovog dana može se istaknuti da je 2. dalmatinska brigada uspjela odbiti sve napade neprijatelja i održati svoje položaje.

15) Fotokopija izvještaja broj 2355 od 6. juna u 16 sati, nalazi se u Arhivu VII.

16) »Vojnoistorijski glasnik« broj 5 za 1956. godinu, str. 57.

Dio položaja 1. bataljona iznad kanjona Suhe

Tog dana gubici su bili osjetni na obim stranama. Naši bataljoni pretrpjeli su najviše gubitaka od artiljerije i u noćnim napadima i jurišima. Preko 65 boraca i starješina, što poginulih a što nestalih, izbačeno je iz stroja. Točne gubitke neprijatelja nismo mogli ustanoviti, ali vjerojatno su bili mnogo veći od naših.

O našim gubicima i teškom stanju sanitetske službe u toku započete borbe na Barama, referent brigadnog saniteta, Ćedo Iličković, pored ostalog, kaže:

»Moja prihvatnica nalazila se na nekih trista-četiristotine metara iza streljačkog stroja. Smjestili smo se u jednoj udolici, raširili jedno šatorsko krilo, kamuflirali se granjem i tako improvizirali brigadno previjalište. Tu su, pored mene, tri bolničarke i jedna desetina bolničkog voda, koja je imala zadatak da evakuše ranjenike iz previjališta do Suhe, udaljene ispod nas na dva sata hoda, gdje je smještena naša brigadna bolnica.

Ubrzo počinju da pristižu prvi ranjenici u kolonama od pedeset boraca. Teške utiske ostavljaju ti naši neustrašivi heroji: rasparani, skoro goli i bos, iscrpljeni od gladi i umora, zemljane boje lica i gotovo staklenih očiju kao u mrtvaca. Mnogi su izdahnuili na putu do previjališta. Neke donose sa raznesenom nogom ili rukom. A naše previjalište raspolagalo je sa svega deset metara platna i sedam do osam čaršava, od kojih su pravljene zavoji. Vuna nam služi umjesto vate, a so, zova i zečija djetelina kao dezinfektanti za ispiranje rana; mjesto gaze služimo se često širokim listovima trave »bokovice«; kod velikih krvarenja, umesto Esmarhove povjeske, upotrebljavamo donji sloj lipove kore. U toku cijelog dana borba je trajala nesmanjenom žestinom. Neprijateljska avijacija sije srmt u našim redovima, a gotovo čitav naš položaj preoravaju granate iz neprijateljskih topova i minobacača. Četiti granate padoše u neposrednu blizinu previjališta, baš u času kad pristiže jedna nova grupa ranjenika. Jedna granata pogada nosila na kojima je ležao jedan težak ranjenik i oslobodava ga muka.«

Situacija toga dana na ostalim odsjecima Sutjeske bila je ovakva:

a) Dijelovi 1. proleterske divizije (1. i 3. brigada), pošto nisu uspjeli probiti neprijateljsku obranu na pravcu Ćureva i Borovna, upućeni su preko Dragoš Sedla i Suhe prema Krekovima i dalje k Lučkim Kolibama;

b) 6. istočno-bosanska brigada i dijelovi 2. proleterske brigade, vodili su žestoku borbu na odsjeku Krekova i položaja Košura. Neprijatelj je pokušavao odbaciti te jedinice s njihovih položaja i presjeći stazu koja vodi od Tjentišta preko Krekova za Milinklade, ali je bio odbijen uz osjetne gubitke;

c) 1. majevička brigada je u povlačenju s odsjeka Popovog Mosta i Borovna preko Mrkalj-Klada za Dragoš sedlo i dalje ka Sutjeski;

d) 6. bataljon 1. proleterske, pošto je predao tjesnac Suhe dijelovima 4. proleterske, priključio se svojoj brigadi;

e) Vrhovni štab, i drug Tito, na Vučevu, u rajonu Mrkalj-Klada.

Govoreći o borbi brigade u toku 6. juna, komandant 2. proleterske divizije, Peko Dapčević, pored ostalog, kaže slijedeće:

»... Slijedeći dan prošao je u međusobnom izviđanju, čarkama i bombardovanju položaja Druge dalmatinske brigade od strane jakih formacija neprijateljske avijacije. Ali je to bilo samo zatišje pred okršajima koji će tek nastupiti dva slijedeća dana, u kojima su se smjenjivali napadi i protivnapadi s jedne i druge strane. Brigada je u toku 6. i 7. juna (i pored velikih gubitaka) izdržala sve uporne napade neprijatelja, naročito na desnom boku ispred Gornjih Bara.

Postoje ojačao svoje snage izviđačkim bataljonom 118. divizije, koji se pojavljuje s pravca Vita Bare, neprijatelj je 7. juna napao desni bok Druge dalmatinske brigade u rejonu Gornjih Bara, s ciljem da ih preko Donjih Bara zbací u kanjon Sutjeske.«¹⁷⁾

BORBA 7. JUNA

Ponedjeljak: Nijemci su ranim jutrom krenuli u napad, odlučivši da po svaku cijenu odbace brigadu s položaja i produže prema dolini Sutjeske. Očajnički su išli u smrt. Tek pošto se razdanilo otpočelo je nadlijetanje bombardera. Njihovo bombardiranje u kraćim razmacima trajalo je preko jedan sat. Zasipali su položaje brigade kišom bombi i mitraljeskih rafala. Poslije dejstva avijacije uslijedila je kratka artiljerijska priprema. Bilo je jasno, daje to priprema, koja je imala osigurati lakši prodor kroz naše položaje. U tim trenucima svima su nam bili napregnuti živci. Uho je lovilo neprestane udarce, koje je jasno prenosila zemlja, a tijelo je osjećalo kako pod njim zemlja podrhtava. Tresle su granate kamenjarom, a njihovi komadi i kamenje padali su po streljačkom stroju. Ali je bila najstrašnja tišina, dok se očekivalo kad će pasti drugi udarac granata. S nestrpljenjem se očekivalo da neprijatelj što prije počne napadati. Naše jedinice, iako su bile izložene ubitačnom dejstvu avijacije i artiljerije, pretrpjevši osjetne gubitke, čvrsto su držale svoje položaje, svjesne povjerenog im zadatka.

Poslije bombardiranja, oko 8 sati, grupa »Anaker« sa 118. izviđačkim bataljonom izvršila je obuhvatni napad na čitavom obrambenom odjseku brigade s tri pravca:

a) prva kolona, koja se sastojala od izviđačkog bataljona 118. divizije od Javorka i Barica usmjeravala je pravac napada prema Gornjim Barama, ugrožavajući bočno obezbjeđenje na Boščijoj Glavi. Njezin zadatak je bio da probije obranu 2. i 3. bataljona i produži dejstva prema Sutjesci;

b) druga kolona, dijelovi puka »Brandenburg«, napadala je od Vukovih stijena i Tovarnice na položaj Ardov i istočne padine Debra (k. 1795) s ciljem da probije obranu 3. i 4. bataljona i da se preko tih položaja i Bara spusti u dolinu Sutjeske;

c) treća kolona, ojačana 6. četa 2. bataljona 738. lovačkog puka, napadala je od Vukovih Stijena jugozapadnim padinama k. 1722. s namjerom da probije obranu 1. bataljona i da se preko Planinice spusti u dolinu Sutjeske.

Za ostvarenje tog zadatka, njemačkim borbenim grupama je naređeno kratko i jasno:

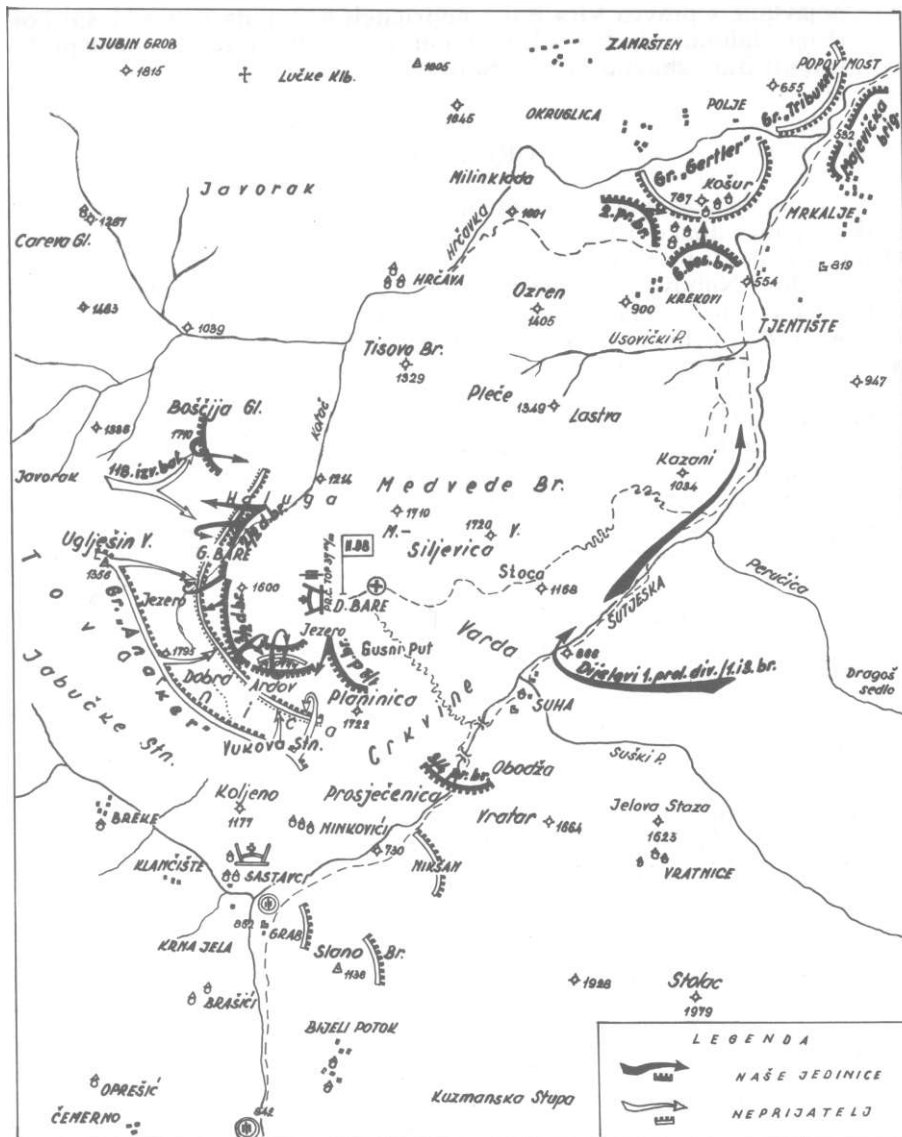
»Prebaciti neprijatelja preko Sutjeske s Anakerom, Wagnerom i odjeljenjem za izviđanje.«¹⁸⁾

Napadi kolona bili su neprestano podržani dejstvom avijacije i artiljerije. Cilj njemačkih napada bio je da obuhvatno zbací 2. dalmatinsku brigadu s navedenih položaja, da se preko Bara što prije sruče u dolinu Sut-

17) Zbornik »Sutjeska«, knj. I, Vojnoizdavački zavod JNA, »Vojno delo«, Beograd 1960., str. 83 i 84.

18) Izvješčaj SS-divizije »Princ Eugen« broj 2355 od 6. juna 1943, koji se nalazi u Arhivu VII.

SITUACIJA I BORBA 7. JUNA

ješke i da zatvore preostale prijelaze na njoj, radi onemogućavanja prodora našim snagama prema sjeverozapadu.

Prva kolona od Javoraka i Barice uz podršku artiljerijske vatre, uspjela je s jednom četom zauzeti Bošćiju Glavu i potisnuti s nje naš vod prema Halugama, zasipajući ga mitraljeskom i minobacačkom vatrom, od koje su bila tri borca ranjena. S dvije čete neprijatelj je izbio stazom u rajon Koliba,

sjeverozapadno od Gornjih Bara i na taj način ozbiljno ugrozio 1. četu 2. bataljona. Treća četa tog bataljona pojavila se s Haluga i udarila u lijevi bok neprijatelja i u sadejstvu s 2. četom odbila neprijateljski napad.

Poslije izvjesnog vremena, pošto su se Nijemci sredili, otpočeli su ponovno s napadom. Dogle je već stigla avijacija. Počela ih je snabdijevati hranom i municijom, koju su spuštali pomoću padobrana. Nekoliko padobrana palo je u rajon potoka Kotač, »na ničije zemljište«, pa su borci 2. i 3. bataljona potrčali da ih zaplijene. Ali su ih Nijemci, skriveni iza kamenjara i zaklona, obasuli mitraljeskom vatrom. Povala se oštra borba oko padobrana. Komandir 3. čete, Jovo Četnik,¹⁹⁾ iz rajona Haluga jurišao je sa svojom četom kroz gustu šumu, udarajući neprijatelja u lijevi bok, nanoseći mu osjetne gubitke. Tako je omogućio 2. i 3. bataljonu da povrate Nijemce na polazni položaj i da zaplijene nešto municije i hrane koja je spuštana s padobranima, što im je omogućilo da produže borbu. Od velike važnosti bili su za nas zaplijenjeni padobrani, jer nam je platno od njih bilo jedini sanitetski materijal za zavijanje ranjenih boraca.

Bolničarka 3. čete 2. bataljona, Ivanka Vrtlar, prisjeća se tih momenata, pa kaže:

»Bare su sočni pašnjaci, tu i tamo, stoljetne bukve, nekoliko pustih čobanskih koliba, a u podnožju Uglješina vrha nekoliko malih bistrih jezera, oko njih crijemuša, puževi - i to krupni ... Ne tako daleko platinjski visovi i litice stravične Tovarnice i na njima Nijemci ... Prva i druga četa, isturene su prema njima, a naša treća, nešto je pozadi, usmerena Halugama i Boščijoj glavi.

Prva noć relativno je prošla mirno, a sutradan, po izlasku sunca i kada se magla razila, s litica i uzvišenja, s njemačkih položaja otvorena je po našima paklena mitraljeska, minobacačka i puščana vatra. Usljedili su juriši i protivjuriši, borba prsa u prsa, koja je pred noć nešto jenjala ... Tada se popravi poneki zaklon..., malo se odmorilo, pokušalo se nabaviti trave crijemuše, jer je preko dana to opasno, nalazila se između nas i Nijemaca ... Četa se prorijedila, lakši ranjenici ostaju u streljačkom stroju, bore se dok mogu ... Borci nestaju u jurišu ... Ranjen je i politički komesar Oblak..., nestao je Bajić s pomoćnikom i »šarcem« raznesoše ih topovske granate ... Tko zna koliko to sve traje? ... Hrane dugo nema, usta se osušila. Sreća, što oko nas ima vode i bobica na bukovom lišću ... A tko ima džepni nož prolazi bogovski: oljušti bukovu koru i pošteno se naliže njenog soka ... Šapatom se pronose vijesti, sada znamo tko je ranjen, tko poginuo, a znamo i našu situaciju ... Hrabrimo se. Važno je izdržati ... Drugog dana, Nijemci nisu prošli u dolinu Sutjeske.«

Poslije kratkog vremena neprijatelj je uz podršku minobacačke i mitraljeske vatre, streljačkim strojem produžio napad prema položajima 2. i 3. bataljona. Ovi su ih jakom mitraljeskom vatrom odbili i spriječavali im nastupanje. Budući da su Nijemci bili na podesnijim položajima, ozbiljno su ugrožavali 2. i 3. bataljon. Uprkos tome 2. je bataljon izvršio protunapad na Gornje Bare, a 3. bataljon jugozapadno od Koliba. Cilj protunapada bio je da se neprijatelj odbaci što dalje od te linije. Nijemci su i pored toga za-

19) Bio je uvijek odvažan borac i starješina. Omiljen i poštovan od potčinjenih, a cijenjen od starijih. Poginuo je 2/3. aprila 1944. godine, kao komandant 3. bataljona 2. dalmatinske brigade u borbi protiv Nijemaca u selu Milojevićima kod Danilovgrada (Crna Gora).

držali svoje položaje. Nakon kratkog vremena 2. četa 2. bataljona ponovila je napad u rajonu Gornjih Bara, ali su je Nijemci jakim protunapadom odbili i ozbiljno ugrozili desni bok 2. bataljona. Treći bataljon udario je neprijatelju u desni bok i uspio ga potisnuti nazad. Time je olakšao tešku situaciju 2. bataljonu. U ovim žestokim okršajima poginuo je i komandir 1. čete 2. bataljona Boško Žunić.²⁰⁾

Druga kolona, koja je napadala na Ardov, uspjela je u prvom naletu jakim mitraljeskom i minobacačkom vatrom potisnuti 4. bataljon s prednjeg kraja obrane, odbacivši ga oko 300 do 400 metara. Uprkos žestokom otporu toga bataljona, neprijatelj je, brojno i tehnički nadmoćniji, uspio poslije jednog sata teške borbe ovladati prednjim krajem obrane bataljona. Protunapad 4. bataljona nije uspio. Bataljon je bio primoran da se povuče na proplanak šume južno od Jezera Donjih Bara, zaustavivši se na toj liniji. To je bila najpodesnija linija, s koje se neprijatelj mogao zaustaviti. Nijemci su podilazili, ali su bili tučeni jakim mitraljeskom vatrom. Neprijatelj je i dalje napadao, iako je trpio ozbiljne gubitke. Uslijed njegova žestokog napada postojala je opasnost da položaj brigade bude presječen na dva dijela i da neprijatelj izbije u rajon Donjih Bara i dalje prema Sutjesci.

Uviđajući ozbiljnost situacije Štab brigade donio je oko 13 sati odluku, da 4. bataljon ne smije dalje odstupati, već da mitraljeskom vatrom i protunapadom zaustavi neprijatelja, te uz pomoć 3. bataljona povрати izgubljeni položaj; da 1. bataljon sa svojih položaja bočnom vatrom tuče neprijatelja, koji se uklinio u položaj 4. bataljona, i da na taj način potpomogne odbaciti neprijatelja; da prateća četa hitno pojača 4. bataljon s dva mitraljeza, a minobacačkom vatrom potpomogne njegov protunapad.

Protunapad 4. bataljona počeo je u određeno vrijeme. Nijemci su se uporno držali na zauzetoj liniji i nisu popuštali, ali poduhvaćeni bočnom vatrom 1. i 3. bataljona i minobacačkom vatrom Prateće čete, bili su primorani na odstupanje. Poslije dvosatne borbe bataljon je uspio odbaciti Nijemce k Dobru i uspostavi prvobitni položaj pretrpjevši ozbiljne gubitke.

Treća kolona, koja je napadala jugozapadnim padinama Planinice na položaj 1. bataljona, bila je puštena da podiđe što bliže prednjem kraju obrane. Bataljon nije otvarao vatru. Streljački stroj ležao je iza zaklona, a borci su stiskali puške, očekujući komandu za plotunsku vatru ili juriš. Kad su se Nijemci približili, bataljon je izvršio juriš. Počela je borba prsa o prsa. Situaciju je olakšala 2. četa, koja je neprijatelju udarila u lijevi bok nanoseći mu gubitke. Poslije sat i po žestoke borbe bataljon je uspio potisnuti neprijatelja niz južne padine Planinice. Nakon kraćeg vremena neprijatelj je ponovo poduzeo napad, ali je protunapadom i mitraljeskom vatrom 1. bataljona uz gubitke od 10 do 15 mrtvih bio odbijen.

Neprijatelj je uvidio da s općim napadom ne može postići znatnije uspjehe, pa je formirao nekoliko »trupova«²¹⁾ opremljenih automatskim oružjem i ručnim bombama i oko 18 sati pokušao s njima da kroz jaruge, gustu

20) Proglašenje narodnim herojem 23. srpnja 1952. godine za mnoga herojska djela učinjena u NOB.

21) »Trup« u njemačkoj vojnoj terminologiji označava grupu vojnika, podoficira ili oficira, ili miješano od jednih i drugih, koji su završili specijalne škole, a koje su operativne jedinice u najčešće slučajeva oformljivale, presvlačile ih u odgovarajuću partizansku odjeću i ubacivale u pozadinu naših jedinica sa zadatkom vršenja prepada na partizanske štabove i ubijanje vojnih i političkih rukovodilaca, sa zadatkom stvaranja nesigurnosti i dezorganizacije pozadine i jedinica. Jačina trupova bila je prema zadatku i važnosti, a obično se kretala od 10 do 30 vojnika.

šumu i mrtve uglave na spojevima bataljona probije u unutrašnjost naše obrane, kako bi iznenadnim prepadima na naše štabove stvorio zabunu i neizvjesnost kod naših boraca. Jedan takav trup iskoristio je slabu međusobnu povezanost između 1. i 4. bataljona i uspio se probiti kroz položaje 4. bataljona lijevo od Jezera u rajon Donjih Bara te iznenada pripućao na Štab brigade. Zahvaljujući brznoj snalažljivosti, neki članovi Štaba brigade zajedno s kuririma prihvatili su borbu protiv toga trupa i poslije kraćeg vremena uspjeli su ga razbiti i djelomično uništiti. Tom prilikom poginuo je jedan kurir, dok su Milan Vlajčić iz Imotskog, Đuro Čaća Opačić i Stevo Đurić iz Plavna, teže ranjeni.

Taj kritični momenat na Barama zamjenik političkog komesara brigade Jovo Kapičić, opisuje ovako:

»Nijemcima su stalno pristizale svježije snage.

Pridolazili su kao da se pripremaju za neku vježbu - uhranjeni, i svježiji. I nije im zato bilo teško da na mnogim mjestima potisnu naše jedinice ili da ih prorešetaju na takav način da se moglo reći da su pojedini borci branili položaje koje bi inače morala da čuva cijela četa. Izvjesna mjesta ostala su i potpuno bez odbrane, jer su borci ginuli redom, jedan za drugim.

Ranjen je u nogu i komandant brigade Ljubo Vučković, koji se u ovoj teškoj i komplikovanoj bici inače odlično snalazio. Nešto kasnije ranjen je i komesar brigade Mate Ujević.

Nekako baš u to vrijeme primjetio sam da se jedna kolona Nijemaca probila kroz naš položaj, zaštićena šumom. Izgledalo je kao da je više ništa ne može zaustaviti - išli su brzo, u punoj ratnoj spremi. Nije im trebalo još mnogo pa da stignu na dominantnu tačku položaja. U tom slučaju cio naš dotadašnji napor bio bi uzaludan. A što je najgore naši nisu ni primjetili da su im Nijemci iza leđa (u huci borbe njemačka kolona je prošla kroz šumu i tako zavarala trag).

Sad su naši bataljoni, u stvari, bili opkoljeni - branili su položaje od Nijemaca, a Nijemci su im se nalazili iza leđa.

Sve mi je to u trenutku došlo u svijest. Oznojio sam se, koliko od straha toliko i od nemoći da nešto učinim. Samnom je bio i zamjenik komandanta brigade Ratko Sofijanić i grupa kurira. Kad smo iznenada ugledali Nijemce, Ratko i ja smo se samo pogledali - nijemi, kao da smo jedan drugog pitali: šta sada? Ali nije bilo vremena za promišljanje. Obadva smo znali što se može desiti i šta će se desiti ako ne učinimo nešto očajno, jer za smišljenu akciju nije bilo ni vremena ni mogućnosti. Brigada uopšte nije imala rezerve, a i da smo mogli odnekle tražiti pomoć bilo bi kasno.

Sreća je bila jedino, možda, u tome što nas Nijemci nisu odmah primijetili. Nalazili smo se u jednoj maloj vrtači. Shvatili smo bez dogovora da je to, kao busija, naš jedini spas i polijekali smo taman na vrijeme da izbjegnemo njemačkim pogledima.

Imali smo svega dvije mašinke i jednu pušku. Istina, kod jednog kurira nalazio se i mitraljez, oštećen u borbi, ali nismo sigurni da li će »progovoriti«. Pa ipak on je bio naša jedina nada. Neodređena, sumnjiva, ali - nada.

Borac je shvatio naš pogled i nevjerojatnom brzinom pripremio mitraljez za gađanje. Sad je sve zavisilo od njega. Redenik je uvučen, prst na obaraču je spreman, ali hoće li pucati?

Htjeli smo da Nijemci priđu što bliže kako ni jedan metak ne bi otišao u prazno. Pustili smo ih na desetak koraka, pritajenih stisnutih zuba. Kad su se Nijemci sasvim približili - oholi, puni uvjerenja da su nas nadmudrili - dao sam znak. Vatra je bljesnula, a s njom kao snoplje, počeli su da padaju Švabe. Istovremeno radile su punom parom i naše mašinke. Nijemci su se zbunili, zamrsili, potrčali naprijed pa nazad, okretali se oko sebe, psovali, jaukali, kao da ih je skolila nekakva strašna neman. A onda su, kao buljuk, preplašeni i divlji, jurnuli nazad, jedan preko drugog, nesvjesni da ih je dočekala grupa od samo pet boraca.

Potrčali smo za Nijemcima ne brojeći one koji su ostali nepokretni, pa čak ni one koji su jaukali i previjali se.

Tako je zatvoren ovaj opasan prolaz i borba se poslije nastavila.. «²²⁾

Drugi se trup pomoću konopaca i dizalica preko neprohodnih kamenjara i litica penjao u rajon k. 1722 i uspio se na njoj utvrditi. Odatle je bočnom mitraljeskom vatrom ozbiljno ugrožavao 1. bataljon. Štab bataljona odlučio je da pod zaštitom mraka pošalje jednu grupu boraca - bombaša s puškomitraljezom radi uništenja te neprijateljske grupe vojnika. U prvi sumrak petorica bombaša, na čelu s najboljim bombašem Dušanom Vujićem,²³⁾ iskoristivši svaki žbunj i kamen, uspjela je da se neprimijetno popne na spomenutu kotu i da neprijatelja iznenadi. U borbi na toj koti Nijemci su izgubili 3 vojnika, dok je ostatak bio prisiljen da skače niz strmine kote. Tako je ova kota osvojena.

Ovakve su grupice Nijemci ubacivali i na položaje ostalih bataljona, ali bez nekog naročitog uspjeha, jer su naše jedinice brzo parirale njihove napade i tako zadržavale svoje položaje. Kuda lovci ni divokoze nikada nisu prolazili, njemačke brandenburške čete i pionirske jedinice visjele su o konopcima po stijenama i kamenjarima i mašinkama napadale naše borce. Taj način njihove borbe upozoravao je, da se mora poklanjati ozbiljna pažnja kontroli spojeva između bataljona, pa čak i između četa, naročito kod promjene položaja na slijedeću liniju, kako neprijatelj ne bi iskoristio naše slabosti u tome, što bi mu omogućilo ubacivanje borbenih grupica u unutrašnjost naše obrane, koja bi na taj način oslabila.

Pred sam mrak Nijemci su, uz podršku artiljerijske i minobacačke vatre, snagama, kojima su napadali i ranije, a s linije gdje su bili zaustavljeni, poduzeli odlučan napad. Počela je opet žestoka borba. Oni su se kretali točno po vojničkim pravilima. Postepeno su se približavali i podilazili položaj brigade. Kad su se približili na pedesetak metara do prednjeg kraja obrane brigade, digli su se na juriš. Bataljoni su ih, međutim, brзом i preciznom vatrom prisili da se povuku na prvobitnu liniju. Poslije toga počelo je vrlo jako dejstvo artiljerije iz rajona Graba i Čemerna, a pored toga, položaje brigade obasipala je vatrom ijedna baterija haubica iz rajona Bastasa i Ščepan polja. Nakon te jake artiljerijske pripreme pošli su neprijateljski streljački strojevi s navedene linije opet u napad. Svaki put smo ih puštali da priđu blizu, a zatim plotunskom i unakrsnom vatrom mitraljeza kosili njihove redove, prikivajući ih za zemlju i natjeravajući ih da se puzeći povlače. Tako smo ih toga dana nekoliko puta učili da im je uzalud napadati fron-

22) Vojislav Lubarda, n. «, str. 210 i 211.

23) Poginuo je 4. listopada 1944. kao komandir voda 2. čete 1. bataljona u borbi protiv Nijemaca za oslobođenje Trebinja.

talno na naše položaje pod našom unakrsnom vatrom, budući da prethodno nisu neutralizirali naša mitraljeska gnijezda.

U toku čitavog dana ogorčenih bori između bataljona 2. dalmatinske brigade i dijelova grupe »Anaker« položaji Planinice, Ardov i Dobra i Gornje Bare, nekoliko su puta prelazili iz ruke u ruku. Neprijateljska je avijacija preko cijelog dana, do pred samu noć, pravila pravu pustoš na našim položajima. Njemački su se avijatičari spuštali i na pedesetak metara iznad vrha šume, bacali bombe i mitraljirali naše položaje, nanoseći gubitke našim jedinicama.²⁴⁾

Nijemci su uspjeli na kraju dana s izviđačkim bataljonom 118. divizije ovladati Boščijom glavom (k. 1710) i izbiti na liniju Haluga i Gornje Bare, gdje su vatrom i protunapadima 2. i 3. bataljona bili zaustavljeni, dok su ostale neprijateljske snage, koje su napadale na Ardov i Planinicu, bile odbačene na njihove polazne položaje.

Oko 22 sata Nijemci su iz svih artiljerijskih oruđa otvorili vatru na naše položaje. Vatra je trajala preko 30 minuta. Položaj brigade bio je osvijetljen od eksplozija i plamena bombi, bacača i topova. Svjetle putanje stotine mitraljeza i brzih šaraca obasjavale su naše položaje. Pješadijske snage iskoristile su artiljerijsku vatru kao baraž da bi se privukle našim položajima, pa su poslije njezina prestanka izvršile juriš. Vojnici u prvom streljačkom stroju imali su na trbuh naslonjene automate i gađali su u pokretu, dok su druge grupe neprijateljskih vojnika, koje su nastupale pozadi prvog streljačkog stroja, bile naoružane svim vrstama lakog pješadijskog naoružanja. Na našim položajima stupilo je u dejstvo preko 2000 podivljalih neprijateljskih vojnika, svi sa željom da ubijaju. Lica su im bila užasna. Napali su na 2. i 3. bataljon. Naši borci jurnuli su na neprijatelja. U tako strašnim trenucima hrabrost ili potpuno napušta čovjeka ili se pojavljuje neviđenom snagom. Započela je strašna borba. Odjekivali su udarci kundacima i jauci od uboda noževa. Borba se vodila prsa u prsa. Razlijevali su se ne-

24) Pored ostalih tu je poginuo i Ante Musić, iz Zatona, referent saniteta 3. bataljona. Bolničarka, Dora Filipi, o tome kaže:

»Čim smo iz doline Sutjeske izašli na Gornje Bare, naš bataljon odmah se sukobio s Nijemcima. U toku noći devet puta smo ih napadali, a sutradan u kraćem predahu, u jednoj dolini, oko vatre okupili su se članovi Štaba bataljona. I ja sam bila s njima... S neprijateljske strane iz svih oružja grmila je paljba... Jedna minobacačka granata, pala je ispred nas u vatru... Tom prilikom poginuo je Ante Musić, bataljonski referent saniteta... Komadi eksplozivne granate, odnijeli su mu cijelu lijevu stranu tijela... Pao je preko mene i komandanta Bruna Vuletića, za minutu izdahnuvši... Kada sam vidjela da mu nema spasa s njega sam skinula sanitetsku torbicu i odmah pristupila previjanju ostalih ranjenika, među kojima je bio i Ivica Skračić iz Murtera. U momentu njegovog previjanja s neprijateljske strane doletjelo je tane, prostrijelivši Ivici srce, tako da je i on izdahnuo na mojim rukama.

Isto tako, u jednom predahu, našla sam se u susjednom 2. bataljonu... Jeli smo travu cremušu. Komandant, Branko Mirković, imao je malo soli zamotane u krajić maramice. Podijelio je svakom po dva-tri zrna, i tako smo posoljenu travu jeli kao poslasticu... Najednom nas Nijemci opet zasušu mitraljeskom i minobacačkom vatrom, ranivši nam nekoliko boraca... U glavu su ranili i mene... Bila sam u nesvijesti, neshvaćajući što se oko mene zbiva... Naišao je komandant Vuletić, vidjevši me ranjenu, naredio je dvjema bolničarkama da me previju i prenesu u zaklon... U bolnicu nisam išla, već sam i dalje ostala na položaju.

U tim oštrim borbenim okršajima, Nijemce je na položajima Gornjih Bara, s municijom i drugim potrebama, pomoću padobrana, snabdijevala avijacija... Dva padobrana pala su između našeg i neprijateljskog položaja... Nekoliko nas je potrčalo da ih osvojimo, veseleći se da ćemo u njima naći hrane. Međutim, kada smo ih otvorili u njima smo našli minobacačke granate... Istina, da smo i njih korisno upotrijebili, ali su nas ipak razočarali. Mnogo radije bi ih prihvatili, da je u njima bio kruh... I ovo smo platili sa životom dvojice-trojice boraca...« (Zapis kod autora).

ljudski glasovi, kao da se zvijeri kolju. Borac 3. bataljona Milan Tadić zabio je jednom Nijemcu nož u leđa, a Ante Tomašević u slabine. Nijemac je pao mrtav. Tri Nijemca izbola su noževima borca Marijana Marelića, koji je umro od zadobijenih udaraca.

Na cijelom našem položaju sve je gorjelo od eksplozije bombi i bacača i pucnjave reskih rafala iz automata. Nakon izvjesnog vremena Nijemci su počeli odstupati s našeg položaja. Naši borci gonili su ih vatrom u pokretu, nanoseći im ozbiljne gubitke. Strašno je kad se vodi bliska borba bomba, kundacima i noževima i kad ne znaš i ne vidiš odakle će uslijediti udarac ili ubod nožem.

Pored navedenog, 2. i 3. bataljon u toku noći poduzimali su nekoliko napada na njemačke položaje, na sjeverne padine k. 1795 i Jezera, ali nisu uspjeli da neprijatelja potisnu s njih, jer se on nalazio u dobro uređenim zaklonima i rovovima, a naročito oko Jezera Gornjih Bara.

Dan i noć vodila se borba za Gornje Bare. Imponirala je neustrašivost naših boraca. I ranjenici su se borili. Iz njihovih usta nije se čuo jauk, oni su govorili: »Nema sile, koja će prijeći preko tih položaja u dolinu Sutjeske, dok smo mi živi!« Na njihovim licima odražavala se velika mržnja prema neprijatelju. Borba se vodila i na domašaj ručnih bombi. Borci su puzeći izvlačili svoje ranjene drugove iz streljačkog stroja i odvlačili ih u šumu. Tu su bolničarke Anda Žuljan, Ankica Belamarić i druge, u nedostatku platna od padobrana, kidale svoje košulje i zavijale rane ranjenim borcima. Međutim, u jednom momentu, kada je Ankica pomogla ranjenim mitraljescima, među njih je pala i druga granata, od koje je i ona poginula. Dan kasnije, na položaju, ista sudbina je snašla i njezinu pomoćnicu, Andu Žuljan.²⁵⁾

Brigada bi došla u veoma tešku situaciju, da smo se odlučili isključivo na obranu. Protunapadima lomili smo i iscrpljivali neprijatelja, onemogućavajući mu izvršenje njegove namjere.

Iznemoglo se od gladi i umora. Borci su vapili za hranom i vodom. Hrane nije bilo, a voda se dobivala rastapanjem snijega i nije je bilo dovoljno. Glad je sve više zahvaćala brigadu. Počeli smo ubijati ranjene konje i s konjetinom kuhati travu crijemušu ili koprivu. To nam je bila jedina hrana. Ti napori i besane noći naglo su iscrpljivali naše borce.

Štab brigade očekivao je da će neprijatelj poduzeti napad na čitavom odsjeku brigade. Ali on nije imao rezerve da bi mogao pravodobno parirati neprijatelju na pravcu njegova prodora. To su morali samoinicijativno rješavati štabovi bataljona svojim snagama, a na prateću četvu, koja je bila kao neka rezerva, nije se moglo mnogo računati, jer je bila vezana za svoja teška oruđa. Aktivna napadna dejstva, koja su poduzimali komandanti naših bataljona, komandiri četa i pojedinih vodova, koristeći noć i atmosferske nepogode, nadoknađivala su brojnu i materijalnu slabost. Kombinacijom

25) Ankičina mlađa sestra Zora, iz Centralne bolnice, o tome slučaju, kaže:

»Kada sam se s bolnicom nalazila u dolini Sutjeske, sestra Ankica je preko kurira saznala za mene. Napisala mi je pismo moleći me da dođem kod nje, jer se odavno nismo vidjele, a pored toga je čula da sam poginula... Odobreno mi je da sestru posjetim. I upravo, kada sam iz Suhe bila na putu za Gornje Bare, susreo me je Nedjeljko Petrović, kurir iz Štaba 2. dalmatinske brigade i saopćio mi crnu vijest - da je Ankica u toku dana poginula... To mi je bio najteži dan u životu... Nisam uspjela ni mrtvu da je vidim. Još ranije sam čula, da mi je brat Frane, koji se nalazio u talijanskom zatvoru strijeljan, a otac i majka početkom marta su poginuli kod Zlopolja, od strane Nijemaca i četnika... Sada sam ostala sama. Da li me je mogla zadesiti teža sudbina?« (Zapis kod autora).

protunapada s obranom iscrpljivali su neprijatelja i nanosili mu ozbiljne gubitke. To se pokazalo vrlo korisnim i pravilnim.

Evo što o tome kaže general Liiters za našeg borca:

»Tok borbi je pokazao da su komunističke snage pod Titovom komandom odlično organizirane, vješto vođene i da raspolažu borbenim moralom, koji izaziva čuđenje. Neprijateljsko komandovanje bilo je izvanredno pokretno, a također i u obrani aktivno.

Karakteristični su bili masovni napadi prikupljenim snagama na jednom mjestu, izvođeni pod atmosferskim prilikama povoljnim za neprijatelja, kad je nemoguć rad avijacije, i tamo gdje naša artiljerija nije mogla da djeluje. Komunistima je uvijek polazilo za rukom da izjednače svoj nedostatak teškog naoružanja i da koristeći mrak, maglu i kišu dođu na udaljenost bliske borbe, prsa u prsa. Pri tome su se pokazali kao fanatični, krajnje uporni, dobri borci, koji odlično poznaju teško planinsko zemljište ... Raspolažu začuđujuće velikim brojem automatskog oružja ... Svi se izvještaji slažu u tome - a i naši gubici to pokazuju - da tim oružjem umiju rukovati. Prvorazrednom obavještajnom službom (pomoću stanovništva itd.) rafiniranim korištenjem zemljišta i kamuflažom ... Uvijek im je polazilo za rukom da našim trupama postave klopke.«²⁶⁾

Vilma Dunatov, iz Malog Iža, bolničarka 4. bataljona, prisjeća se tih okršaja, pa kaže:

»Početkom mjeseca juna, naš izanski bataljon, maršujući po lošem vremenu od Mratinja i Vučeva, pred noć se spustio u dolinu Sutjeske. Drugog dana, preko brvna uz veliki strah i napore prešli smo rijeku, a zatim uskom stazom, kroz gustu šumu, poslije par sati hoda, izbili smo na jednu poljanu. Rekli su nam, da su to Donje Bare. Poslije kraćeg zastanka krenuli smo uz neko brdo na jugozapad. Ni danas neznam kako sam se uz okomite strane uspenjala na položaj Gornje Bare, a zatim smo se po četama rasporedili u streljački stroj. Rajon je mjestimično pošumljen gustim bukvama, ispresjecan kamenjarom, kojeg smo koristili za zaklon.

Čim je svanulo, sudarili smo se s Nijemcima, koji su pod zaštitom guste magle sa suprotne strane preko velikih stijena izbili neposredno pred naš položaj. Osuli su nas mitraljeskim rafalima. U prvom momentu poginulo nam je nekoliko drugova. To je za trenutak izazvalo kolebanje kod ponekih boraca, i oni su počeli da odstupaju. Martinović Marijan-Ciro, zamjenik političkog komesara čete, povikao je: »Drugovi, nema odstupanja«! A komandir je komandovao: »Naprijed! Juriš«! Onih nekoliko su se povratili, i tako smo juriše Nijemaca odbili. S nezatnom promjenom na položaju borba je vođena cijeli dan.

Sutradan, bila je kiša i hladno, zbog blizine neprijatelja, vatru na položaju nismo ložili. I pored toga, i s jedne i s druge strane izvodili su se napadi i protivnapadi. U jednom momentu među mitraljesce pala je minobacačka granata. Pored ostalih, poginula je i Ankica Belamarić, referent saniteta bataljona, a ja sam ranjena u nogu. Moja mještanka, Mila Jelić, koja je iz stojećeg stava bacala bombe na Nijemce, pogođena je protivničkim mitraljeskim rafalom. Imali smo mnogo mrtvih i ranjenih. Poginuo je i Martinović Marijan. Gornje Bare su grobnica našeg bataljona...«

26) Arhiv VII, Pov. br. 456/43. Izvještaj generala Liitersa o završetku 5. ofanzive.

Gubici na našoj strani bili su ovog dana mnogo veći nego prethodnog: iznosili su preko 70 poginulih i nestalih drugova i drugarica. Gubitke neprijatelja nismo mogli ustanoviti, ali se pretpostavlja da su bili veći nego kod naših jedinica.

Sedmog juna sve ostale jedinice Operativne grupe divizija izvršavali su zadatke koje im je odredio Vrhovni komandant NOV i POJ.

BORBA 8. JUNA

Utorak: Budući daje neprijatelj težio da se po svaku cijenu probije preko Bara u dolinu Sutjeske, to je i ovog dana nesmanjenom žestinom napadao na cijelom odsjeku brigade, koja je bila jako iscrpljena u borbama proteklih dana i oslabljena gubicima.

Njemački komandanti ni ovog dana ne odustaju od prethodnog plana, potiskivanje 2. dalmatinske brigade s položaja G. i D. Bara, već od svojih jedinica uporno zahtijevaju da se ona odbaci preko Sutjeske na desnu obalu.

Evo što se, pored ostalog, u njemačkim izvještajima o tome kaže:

»Borbena grupa Anaker s Brda - k. 1722 (Planinica, koja nije bila u njihovim rukama, već u našim - O. E.), Wagner s Dobre - k. 1795 zapadno Bare, a onda prema sjeveru, i A. A. 118. (misli se na 118. izviđački bataljon - O. E.) sjeverno od G. Bara, treba da napadaju. Dužnost im je da protjeraju neprijatelja preko Sutjeske.«

I dalje:

»II 738 (misli se na 2. bataljon 738. lovačkog puka - O. E.) izvesti od Graba između 369. (misli se na 369. legionarsku diviziju - O. E.) i A. A. 118. za pojačanje lijevog krila.«²⁷⁾

Već od ranog jutra brigada je bila izložena ubitačnom dejstvu avijacije. To je bio siguran predznak da će neprijatelj obnoviti svoje napade i po svaku cijenu pokušati da probije našu obranu. Kao i svakog puta pred njemački napad, ali toga dana mnogo jače, otpočela je artiljerijska priprema, tako da je po našim položajima padalo 20 do 30 granata u minuti. Ta paklena vatra trajala je 15 minuta i nanijela nam ogromne gubitke. Komandant brigade bio je ranjen.

Marica Žuanić, bolničarka u brigadnom sanitetu, o tome priča:

»Pored oštih borbi, koje su naši bataljoni vodili s njemačkom pješadijom na položaju Gornjih Bara, njihova avijacija i artiljerija nemilosrdno su bombardirali cijeli položaj brigade, nanoseći nam osjetne gubitke, tako da ni Štab brigade nije bio pošteđen od njihovog dejstva: Previjam jednog ranjenika, a odjednom začujem drhtavi glas kurira Steve Dvokića: »Ranjen je komandant brigade«. Prva sam dotrčala do ranjenog Ljube Vučkovića. Bio je ranjen u nogu i u ruku. Skinula sam mu cipelu i ranu zavijala, a Čedo Iličković referent saniteta brigade, davao mu je injekciju protiv tetanusa. Pored komandanta, bila su ranjena i dva-tri kurira, a četvrti Dušan od petnaest godina, pogođen topovskom granatom ležao je mrtav. To me je strahovito potreslo.

Bolničarka Marica Žuanić, previja ranjenog komandanta brigade Ljubu Vučkovića na Donjim Barama, 7/8. juna 1943. godine

Dok sam previjala ranjenog komandanta, na njegovom licu nisam primijetila bol, već osmijeh koji me je ohrabrio, šaleći se na račun svojih rana. Drug Mirko Milojković, iz našeg Politodjela, poskakivao je oko nas škljocajući s fotoaparatom da slika ranjenike. Čini mi se, da postoji ta slika iz koje se vidi gdje previjam ranjenog komandanta...«
Poslije žestokog artiljerijskog bombardiranja, njemački streljački strojevi odlučno su polazili u napad na oslabljene bataljone 2. dalmatinske brigade, koji su već četiri dana i četiri noći krvarili u planinskoj pustinji, bez dovoljno municije i redovne prehrane.

O tim našim nedaćama, Cedo Iličković, kaže:

»Poslije koncentrične vatre artiljerije i avijacije slijedili su obično napadi neprijateljske pješadije na naše položaje ... Situacija za nas, iz dana u dan, biva sve teža. Mnogi naši borci izbačeni su iz stroja. Na položaju ih je ležalo preko dvadesetak mrtvih, koje je nemoguće bilo iznijeti zbog snažne ubistvene vatre neprijateljske artiljerije, avijacije i pješadije. Kroz naše previjalište za tri dana borbe prošlo je blizu 160 težih i lakših ranjenika. Osim toga, već nekoliko dana ostali smo sasvim bez hrane, tako daje Štab brigade bio primoran da izda naredbe da se konji, koji su nosili teško oružje i služili za transport, kolju 1 dijele jedinicama za hranu...«

Dijelovi grupe »Anaker« podišli su s Vukovih stijena oko 6,30 sati položaj Planinice i napali 1. bataljon. Budući daje 1. bataljon oskudijevao u municiji, pustio je neprijatelja da se približi na petnaestak metara, i tada se bombama i protunapadom bacio na njega. Nijemci su se malo povukli i zalegli iza kamenjara, ali su opet prešli u protunapad. Ta gužva i borba prsa u prsa ponavljala se nekoliko puta na istom položaju. Poslije jednog sata krvave borbe 1. bataljon suzbio je napadača, koji je bio odbačen prema svojim polaznim položajima.

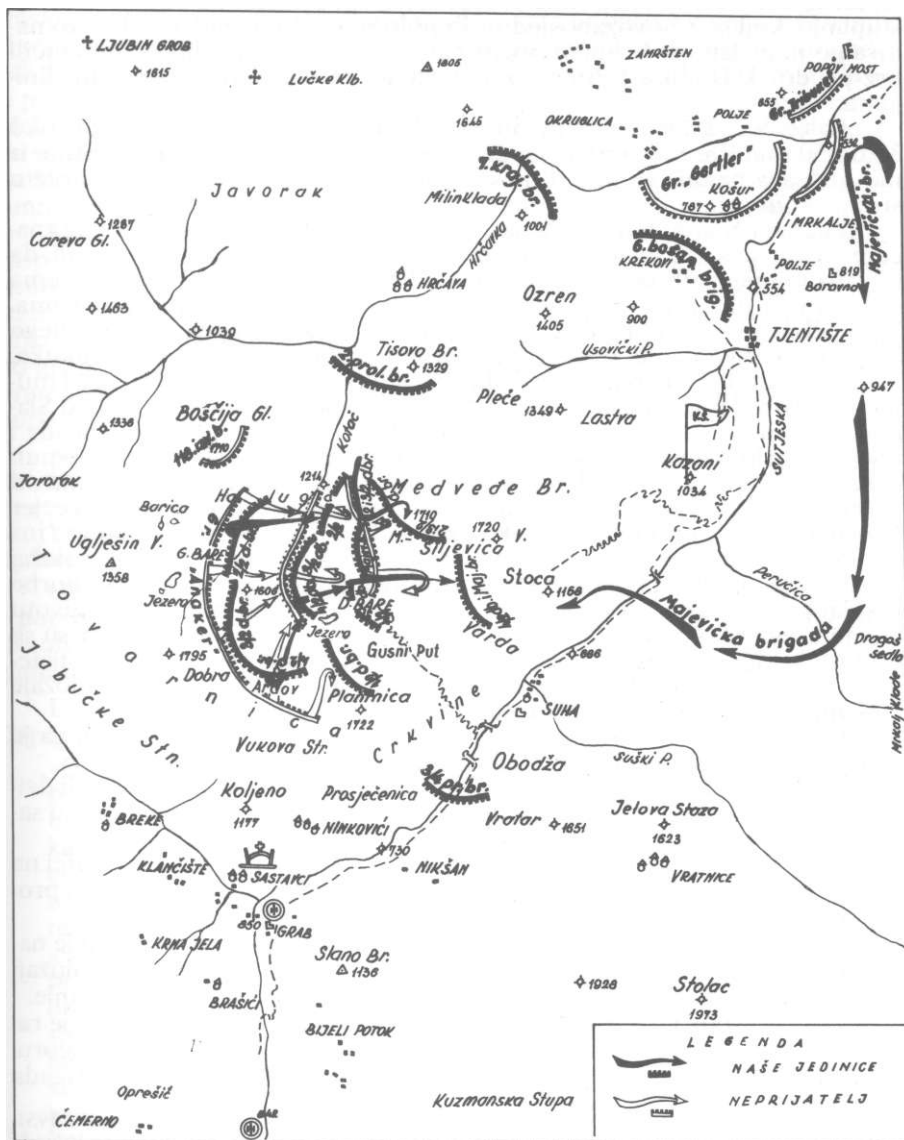
Istodobno je grupa »Anaker« s dijelovima »Brandenburškog« puka uz podršku minobacačke i artiljerijske vatre izvršila snažan pritisak na 4. bataljon, uspjevši da ga s prednjeg kraja odbaci u unutrašnjost šume. Bataljon je pokušavao vatrom i protunapadima da zaustavi Nijemce, ali nije uspio. Nijemci su ovladali šumom istočno od Arдова, a 4. se bataljon pod tim pritiskom povukao na položaje ispred Jezera i Donjih Bara.

Pošto su Nijemci odbacili 4. bataljon s prednjeg kraja obrane i ovladali dominantnim položajima, koje je on držao, čitava je obrana brigade bila dovedena u pitanje. Treći bataljon bio je neposredno ugrožen bočnom vatrom s položaja, koje je prije držao 4. bataljon; prijetila mu je opasnost potpunog uništenja. U tom prodoru bila je uništena gotovo cijela 2. četa 3. bataljona, koja se nalazila na njegovom lijevom krilu, a komandir čete Stevo Opačić²⁸⁾ teško je ranjen. U takvoj situaciji bataljon se počeo izvlačiti na pogodniju liniju k. 1600, jer je svako dalje zadržavanje na prijašnjim položajima bilo nemoguće. Povlačenje 3. bataljona vršilo se u vrlo teškim okolnostima i pod snažnom vatrom neprijatelja s fronta i boka.

Zbog nepovoljnog razvoja borbe oko 4. bataljona, budući daje bio pritisnut jakim napadima izviđačkog bataljona 118. divizije od Gornjih Bara i Bošćije glave, poslije dva sata žestoke borbe, morao se povući i naš 2. ba-

28) Stevo Andrije Opačić, potpukovnik JNA u mirovini. To je onaj poznati junak, što je u 4. neprijateljskoj ofanzivi s »Grom desetinom«, prvi prešao preko porušenog mosta na Neretvi, na njenu lijevu obalu i omogućio svom bataljonu nesmetan prolaz na istom mjestu. Za učinjene podvige u NOB-i proglašen je narodnim herojem 20. XII 1951.

SITUACIJA I BORBA 8. JUNA

taljon. On se povukao sjeveroistočno od k. 1600 u visinu 3. bataljona. Nijemci su bez obzira na gubitke energično vršili pritisak na bataljone u odstupanju, koji su s novozaposjednutih položaja vatrom zadržavali brzo nadiranje neprijatelja. U općoj borbi bataljoni su neprijatelju onemogućili brz prodor k Donjim Barama, zadržavajući ga vatrom na izvjesnim linijama.

Položaji 2, 3, i 4. bataljona bili su udaljeni od njemačkih položaja oko 30 do 50 metara. Kako su se nalazili na ivici visoke i guste šume, mine iz minobacača padale su na vrh jela i bukava i tako nam ranjavale borce u streljačkom stroju.

I nama i Nijemcima bilo je jasno, daje ovaj položaj od presudnog značenja. Zato su se za njega i vodile tako žestoke borbe. Nijemci su znali, da bi zauzimanjem tih položaja onemogućili našim snagama prodor prema sjeveru i da bi nas doveli u bezizlaznu situaciju. A to je bilo jasno i nama. Zato je bio spreman i posljednji borac naše brigade da prije pogine, nego bi dozvolio da Nijemci ovladaju položajima prije izvršenja našeg zadatka.

Neprijatelj, brojno jači i snabdjeven velikim brojem minobacača i municije, a pored toga pojačan novim snagama, koje su bile zadržane kod Slanog brda, produžio je poslije kraćeg predaha napad na položaj brigade i počeo potiskivati njene bataljone. Oko 10 sati Nijemci su još dalje potisnuli 4. bataljon sjeverno prema Donjim Barama, a 3. i 2. bataljon istočnije od k. 1600 i k. 1214, dok je 1. bataljon i dalje ostao na položajima Planinice, jer Nijemci nisu na njega vršili onakav pritisak kao na ostale bataljone.

Nijemci su energično napadali od Gornjih Bara i kote 1600 na položaj 2. i 3. bataljona, žureći se da ih što prije potisnu. Naročito su se teške borbe rasplamsale u šumi istočnije od k. 1600. Pošto je od 2. bataljona u životu ostalo svega oko pedesetak boraca, komandant i politički komesar su se obratili borcima: »Drugovi, izginut ćemo, ali nećemo propustiti neprijatelja! I nisu ga propustili. Herojski borci držali su određenu liniju i položaje u svojim rukama sve dok nisu dobili naređenje da se povuku.

Evo, kakav je izvještaj napisan i dostavljen Štabu brigade, koji ga je proslijedio Vrhovnom komandantu, drugu Titu:

»Nijemci nadiru sve jačim snagama i sve upornije. Mi smo izgubili dvije trećine svoga ljudstva, ali računajte na nas kao da smo u punom sastavu. Komandant, Branko Mirković.«²⁹⁾

I dok su borci svojim herojstvom ispisivali najljepše stranice u bici na Barama, golgota je također bila na Košuru i Ljubinom grobu, gdje su proleter i lomili protivnika iako je u borbu uvodio svježe snage.

Takvo je stanje bilo i kod ostalih jedinica. Oko 11 sati, dobijeno je naređenje od Štaba 2. proleterske divizije, u kome se podvlači, da se položaji moraju održati po svaku cijenu, sve dok ne stigne smjena ili pojačanje.

Vrhovni štab, koji se nalazio u pokretu kroz dolinu Sutjeske, još je računao na mogućnost prodora preko Donjih i Gornjih Bara za Zelengoru. Shvativši situaciju na Barama i nemogućnost da 2. dalmatinska brigada

29) U »Dnevniku« Vladimira Dedijera, izdanje »Jugoslovenska knjiga« - Beograd 1951. godine, stranica 471, pasus prvi, kaže se, da su komandant 2. bataljona 2. dalmatinske brigade Dušan Filipović i politički komesar Đuro Bošković - poslali taj izvještaj Štabu brigade. To je netačno. Izvještaj je svojom rukom pisao i potpisao tadašnji zamjenik komandanta 2. bataljona 2. dalmatinske brigade Branko Mirković koji je za cijelo vrijeme borbi na Barama i kasnije sve do 13. juna 1943, komandovao 2. bataljonom, jer je raniji komandant Dušan Filipović još 15. aprila ranjen u borbi s četnicima na položaju Bakić kod Foče i od tada se nalazio u divizijskoj bolnici i više se nikada nije vratio u bataljon.

Hrabri komandant Branko Mirković rođen je 1923. godine u Kninskom polju. Pukovnik JNA.

odbaci Nijemce, upućena je 1. majevička brigada kao pojačanje 2. dalmatinskoj, sa zadatkom da zajedničkim dejstvima odbace Nijemce s Gornjih Bara u Zelengoru. U momentu kada su bataljoni 2. dalmatinske brigade bili potisnuti iz rajona sjeveroistočno od kote 1600, oko 15 sati pristigla je u pomoć iz doline Sutjeske 1. majevička brigada. Upoznavši komandanta Majevičke brigade sa situacijom, Stab 2. dalmatinske brigade zahtijevao je da se Majevička brigada u rajonu Donjih Bara odmah uvede u borbu sa zadatkom, da u sadejstvu sa 2. 3. i 4. bataljonom 2. dalmatinske brigade protunapadom odbaci neprijatelja prema k. 1600 i Gornjim Barama.

Majevečani još nisu bili uspješni da u potpunosti zauzmu svoj borbeni raspored, a Nijemci su već počeli s napadom. Započela je oštra borba. Nijemci su tukli minobacačima po položajima Majevičke brigade i nadirali stazom od Gornjih prema Donjim Barama. Uz jaku podršku avijacije i artiljerije i dalje su napadali bez obzira na žrtve. Naši su se borci borili u šumi po grupama, nanoseći neprijatelju gubitke, povlačeći se korak po korak prema M. i V. Šiljevici, posljednjoj liniji i položaju koji je zatvarao dolinu Sutjeske.

Majevička brigada, iscrpljena u neprestanim borbama, koje je vodila već duže vremena, bila je isuviše oslabljena (imala je oko 200 boraca). Stoga se nije mogla ozbiljnije suprotstaviti neprijatelju i pomoći 2. dalmatinskoj brigadi, koja je i sama bila oslabljena zbog velikih gubitaka u borbama na Barama.

Oko 17 sati dijelovi puka »Brandenburg« i 659. prionirskog bataljona - pored grupe »Anaker« - uz podršku artiljerijske i avijacijske vatre potisnuli su 4. bataljon u rajon Donjih Bara, a 2. i 3. bataljon i Majevičku brigadu u pravcu M. i V. Šiljevice - kote 1710 i 1720.

Evo što o tome piše tadašnji komandant 2. proleterske divizije, Peko Dapčević:

»Ovoga dana Vrhovni štab je, po prelasku Sutjeske, zastao u šumi na padinama Kazana. Tu u blizini bila je i glavina Četvrte proleterske brigade sa Štabom Druge proleterske divizije. Još neko vrijeme se čekalo da Druga dalmatinska, u sadejstvu sa Majevičkom brigadom, eventualno odbaci neprijatelja i otvori put za Bare, jer se strijepilo od toga da se samo jednim pravcem (pravcem Prve proleterske divizije) nastupa tako jakim snagama iz mnogo razloga. Dakle, htio se obezbijetiti bar toliko širok front koji bi osigurao proboj i nastupanje u dva pravca, da bi se izbjegao ponovni pokušaj neprijatelja da zatvori обруč oko naših snaga, da bi se tako što prije izišlo na široko operativno prostanstvo. (Zbog kritičnog stanja Druge dalmatinske Vrhovni štab je bio prinuđen da uputi Majevičku brigadu od Tjentišta ka Barama). A kad je postalo jasno da je nemoguć proboj preko Gornjih Bara za Zelengoru, Vrhovni štab, Stab Druge proleterske divizije i Četvrta proleterska brigada su, pod vatrom neprijateljske artiljerije, krenuli pravcem 1. proleterske divizije, pored Krekova za Milinkladu. Štab Druge proleterske obavijestio je Drugu dalmatinsku, koja je u to vrijeme još vodila teške borbe oko D. Bara (M. i V. Šiljevica) da se u naslonu na Desetu hercegovačku brigadu postepeno pomjera ka Ozrenu, nasloni na naše snage i uključi u sastav divizije. Pritom joj je naredeno da pri povlačenju održava čvrstu borbenu vezu sa Desetom hercegovačkom brigadom, da svojim aktivnim dejstvima vrši stalno obezbjeđenje

boka sa tog pravca i da se što prije poveže sa Četvrtom, proleterskom, koja je već vodila borbe oko Ozrena i ka Ljubinom Grobu radi zaštite boka i pozadine 1. proleterske divizije.«³⁰

Shvativši važnost ovih točaka, Nijemci su uputili jedan »trup« jačine 10 do 15 vojnika, da se neprimjetno probije od k. 1214 kroz šumu i da prije naših snaga zauzme Malu i Veliku Šiljevicu, kako bi onemogućili našim jedinicama da zauzmu te prihvatne položaje. Međutim, štabovi 2. i 3. bataljona preduhitri su neprijatelja, pa su pod komandom Joze Grubelića³¹⁾ i Jove Četnika uputili jednu grupu boraca da zauzmu navedene kote i obezbijede bataljonima povlačenje na njih. I baš u momentu, kad je naša grupa izbila na Malu i Veliku Šiljevicu, na nju je izbio i neprijatelj. Počela je opet bliska mitraljeska i puščana vatra. Koristeći stablo kao zaklon neprijatelj je pucao na naše borce. Oni su mu odgovorili brzom paljbom. Poslije kraće borbe grupa naših boraca uspjela je razbiti neprijatelja i rastjerati ga po šumi, onemogućivši mu da zauzme navedene kote.

Evo što o tim teškim borbama brigade u toku prethodnog i ovog dana piše Peko Dapčević:

»U toku 7. i 7/8. juna položaji su po nekoliko puta prelazili iz ruke u ruku. Bataljon iz rajona Gornjih Barama, i pored sve upornosti, odbačen je prema Donjim Barama, pošto je, u tom teškom i nejednakom boju, izgubio polovinu ljudstva. Borba je dobijala sve dramatičniji karakter. Brigada se nesebično borila i sagorijevala u tom boju, jer je znala da, itekako, od njenog uspjeha zavisi mogućnost ostvarenja tako sudbonosnih planova Vrhovnog štaba. Međutim, svi pokušaji da se Gornje Bare povrate nijesu uspjeli. I tako je neprijatelj, najzad, uspio da presiječe stazu za Zelengoru na predviđenom pravcu proboja Druge proleterske divizije, te je taj pravac bio izgubljen za naše dalje planove. Druga dalmatinska brigada povukla se na V. i M. Šiljevicu, odakle je upornim dejstvima, i dalje krvareći, jedva sprečavala dalji prodor neprijatelja od Suhe ka Tjentištu.«³²⁾

Izbijanjem neprijatelja u rajon Donjih Bara doveden je 1. bataljon, koji se još nalazio na svojim položajima Planinice, u vrlo kritičnu situaciju. On je bio gotovo odsječen, te je jedva u toku noći 8/9. juna uspio da se istočnim padinama Planinice kroz gustu šumu preko Gusnog puta i Varda povuče na Stolac (k. 1168).³³⁾

30) Zbornik »Sutjeska«, knj. I, Vojnoizdavački zavod JNA »Vojno delo«, Beograd 1960, str. 87.

31) Jozo Grubelić, zamjenik komandanta 3. bataljona. Viceadmiral u mirovini.

32) Zbornik »Sutjeska«, knj. I, Vojnoizdavački zavod JNA »Vojno delo«, Beograd 1960., str. 84.

33) Borac Mandić, o tome povlačenju priča:

»Naređeno je povlačenje s položaja. Nama nikako da pođe za rukom da se odlijepimo od neprijatelja. On nas stalno prati vatrom i pokretom... Povlačili smo se pod borbom.

Uzanim puteljkom, preko koga su letjeli meci, žurila je kratka kolona od nekoliko boraca. ... Napred je išao Jovo Torbica... U jednom trenutku učini mu se kao da ga netko od drugova udari po glavi. To ga nije zaboljelo mnogo. Ali zašto ga izdaju noge?. Onako u hodu on počeo da se sapliče, zaljulja se i pade na leđa.

Drugovi se sagoše da vide što je. Neko mu razgrnu košulju. Iz rupe na prsima liptala je krv. Umotali smo ga krpama. Svijest se vraćala polako. Jovo osjeti da je živ, pokuša da se pomakne, ali ga presiječe ljuti bol.

Pred noć situacija je bila kritična, manevrirati se nije imalo kuda. Nijemci, opremljeni najmodernijom tehnikom, po četvorica pa i više napadali su na jednog našeg borca, koji je bio ili sasvim iznemogao od umora i gladi ili pak od rana. Ono malo preostalih još zdravih boraca po bataljonima, jurišalo je na neprijatelja, riješeni na smrt, ali da održe položaj.

U to vrijeme brojno stanje naših bataljona bilo je ovakvo: 1. bataljon oko 70 boraca, 2. bataljon 55 do 60, 3. bataljon 45 do 50, 4. bataljon oko 45, a prateća četa 30 do 40 boraca. Među navedenim brojnim stanjem boraca i starješina, bio je i izvjestan broj ranjenih. To znači daje na položajima zajedno sa starješinama bilo oko 260 boraca. Ni brojno stanje Majevičke brigade nije bilo veće.

Savo Orović, pukovnik bivše jugoslavenske vojske, prvoborac i član Vrhovnog štaba NOVJ, napisao je o teškoćama u kojima su se našle naše snage u Petoj ofanzivi slijedeće:

»Nalazimo se u izuzetno teškoj situaciji, kada je bilo u pitanju biti ili ne biti. Stegnuti jakim obručen mnogobrojnih njemačkih krvoloka, imali smo za proboj samo koridor širok svega šest kilometara, između položaja na Košuru i Donjim Barama ... Zaštita ovog uskog grla ... pala je u dio jedinica koje su držale u šahu neprijatelja na Košuru i koje su branile položaj na Donjim Barama, a obje su svoju ulogu izvršile s besprimjernim požrtvovanjem i heroizmom. Na Košuru su Nijemce prikivale sukcesivno jedna za drugom: Druga proleterska, Šesta istočnobosanska i Sedma krajiška brigada, tako da je s tog položaja u dolinu Sutjeske mogla djelovati samo neprijateljska artiljerija.

Na suprotnoj strani koridora, položaj Donje Bare branila je 2. dalmatinska brigada na koju su nasrtale pristigle jedinice 7. SS divizije. U žestokim neprekidnim okršajima brigada je nepokolebljivo odolijevala, zadajući neprijatelju teške gubitke, a podnoseći ih i sama. Naročito je 2. bataljon pretrpio velike gubitke. Izvještaj Štaba ovog bataljona, upućen u jeku bitke Štabu brigade, predstavlja jedan od potresnih dokumenata iz Narodnooslobodilačkog rata i najbolje ilustrira visoku svijest i bezgraničnu požrtvovanost naših slavnih partizana. U njemu se kaže:

„Nijemci nadiru sve jačim snagama i sve upornije - mi smo izgubili dvije trećine svoga ljudstva - ali računajte na nas kao da smo u punom sastavu“.

I održali su i riječ i položaj, uprkos bjesnomučnim napadima deset puta jačeg neprijatelja, sve dok naša glavnina s Vrhovnim štabom nije prošla kroz obruč na Sutjesci. Zato im je drug Tito odao visoko priznanje... «³⁴⁾

- Ubijte me! - jeknu očajnički videći svoju nemoć... Nastupio je težak trenutak... Oko ranjenika, o stijenu, razbi se nekoliko zrna. Zatim se prosu čitav snop... Nijemci su bili blizu... Jovo se nije mogao pomaknuti. Da ga nosimo, nismo bili u mogućnosti. Ali kako da ostavimo druga, kome da ga ostavimo? Možda bi najbolje bilo da mu ispunimo želju. Ko bi to učinio?

Valjalo je odlučiti brzo, ne oklijevati... Sekunde u ovakvim trenucima vrijede koliko i sati. Neko predloži da ga prenesemo na sigurnije mjesto, u uvalu, zaklonjenu šumarkom... Smjestili smo ga lijepo u zaklon. Tek što smo mu okrenuli leđa i zakoračili stazom, noge su nam same počele zastajati... Čudan nemir nije nam dozvolio da odemo.

Vratili smo se nazad... Bilo je očigledno da će Jovo brzo izdahnuti... Ostali smo kraj njega dok god je imao daha. Onda smo ga prekrili krajem šinjela...«

34) »Borba« broj 299 od 29. listopada 1972. godine.

Evo što, pored ostalog, o tome kaže Branko Mirković:

»Položaj 2. i 3. bataljona bio je izuzetno težak. Štabovi bataljona morali su donositi odluke sami, jer je cio Štab brigade bio na Donjim Barama. Situacija je otežana još više ranjavanjem komandanta brigade. Mi smo u bataljonu procijenili da se nema kuda odstupati. Ostali su još jedino položaji na desnom krilu, na Šiljevici, preko kojih smo se mogli povući. Dogovorio sam se s Đurom Boškovićem, političkim komesarom bataljona, o čemu u tom času da izvijestimo Štab brigade sa položaja. Opisali smo kratko dramatičnu situaciju na položaju i na kraju dodali: »Dvije trećine bataljona je izginulo, ali na nas i dalje računajte kao da smo u punom sastavu«. Taj smo izvještaj dostavili predpostavljenom Štabu brigade«.

Zašto je taj čuveni izvještaj tako napisan? Kako je baš tako sročeno?

Štab 2. bataljona koji se nalazio na toj kritičnoj točki položaja shvatio je težinu situacije i vidio da se samo velikom upornošću i požrtvovnošću može tu održati, pa je donio takvu, jedinu moguću odluku. Pored toga, bio je svjestan položaja i situacije koja se odigravala u dolini Sutjeske, pa je smatrao da će učiniti najviše što može ako s preostalim borcima svog bataljona tu izdrži do kraja. Tako su komandant i politički komesar mislili i tako su u izvještaju i napisali. Taj kratak izvještaj napisan najednom listu papira istrgnutom iz malog bloka odnio je kurir u Štab brigade.

Sa tih nekoliko riječi oni su rekli sve. A iza toga izvještaja stoji junaštvo 2. bataljona i njegove velike žrtve. U tim borbama 2. bataljon je izgubio 94 borca, a svega ih je pedesetak ostalo. Time je 2. bataljon ispisao, kao i svi ostali bataljoni, jednu od najuzbudljivijih i najsvjetlijih stranica naše borbe i našeg junaštva.

Osmog juna, oko 19 sati, Nijemci su uspjeli odbaciti preostale borce 2. dalmatinske i Majevičke brigade na Malu i Veliku Šiljevicu i najjužniju padinu prema Vardu, zauzevši potpuno Donje Bare i kotu 1214. Na toj liniji bili su protunapadom i vatrom naših dijelova zaustavljeni.

Iako brojno smanjene zbog velikih gubitaka 2. dalmatinska i Majevička brigade zadržale su u svojim rukama položaje Stolac - Varda - Mala i Velika Šiljevica. Vrhovni štab je naredio, da se ovi položaji uporno drže i spriječi daljnji prodor Nijemaca dolinom Sutjeske k Tjentištu, da bi se omogućilo 7. i 3. diviziji da izađu iz obruča. To je bila posljednja linija obrane na tom pravcu, koju neprijatelj nije smio zauzeti ni po koju cijenu, i svi njegovi pokušaji da se probije i ugrozi dolinu Sutjeske, ostali su bez uspjeha. To je omogućilo još nekim jedinicama nesmetano izvlačenje iz doline Sutjeske prema sjeverozapadu.

Kako vidimo, četvrtog dana borbe na Barama, Nijemci su napredovali na čitavoj liniji fronta osim na odsjeku 1. bataljona; na kraju borbi toga dana zauzeli su položaje: Donje Bare i istočne padine kote 1214.

U zaključku izlaganja o borbama u toku 8. juna moramo istaknuti da su 2. dalmatinska i Majevička brigada proživljavale vrlo tešku situaciju na Barama. One su bile u velikoj mjeri borbom iscrpljene i gubicima oslabljene. Prehrana ljudstva bila je vrlo slaba; ona se tih dana sastojala od komadića konjskog mesa i trave crijemuše. Ponestalo je municije i bombi. Neprijatelj je znao za naše teškoće i zato je pokušavao svim sredstvima, koja su mu stajala na raspolaganju, slomiti našu moć i moral, te ovladati ovim vrlo važnim položajem.

Po sjećanju komandanata bataljona, brigada je u borbama 8. juna imala osjetne gubitke, koji su iznosili preko 80 poginulih i nestalih boraca i starješina. Gubici neprijatelja nisu nam bili poznati, ali se može pretpostavljati da su bili nesrazmjerno veći od naših, jer se očevidno vidjelo daje i njihova moć pri kraju toga dana znatno malaksala. Zbog toga je u izvjesnoj mjeri i popustio njihov pritisak. Izgledalo je da su, i pored toga što su bili oslabljeni velikim gubicima i iscrpljeni u borbi, shvatili da je glavnina naših snaga prešla Sutjesku i probila se na sjeverozapad.

Taktika obrane danju, koja se izvodila pod uvjetima neprijateljske nadmoćnosti, potvrdila je korisnost primjene sistema protunapada manjim ili većim dijelovima noću. Međutim, ni dnevna obrana nije bila pasivna nego prožeta napadnim dejstvima. To je znatno usporavalo tempo neprijateljskog nastupanja i nanosilo mu osjetne gubitke. Da se brigada ograničila isključivo na obranu bez protunapada, sigurno bi pretrpjela mnogo veće gubitke, ako ne i poraz.

Kako vidimo, premoreni i desetkovani bataljoni 2. dalmatinske brigade učinili su sve, pa i više nego što je ljudska moć dozvoljavala, da se položaji održe. Time je omogućila izvlačenje ostalih snaga iz obruča.

Evo što je drug Tito, pored ostalog, rekao o borbi 2. dalmatinske brigade na Barama u toku 8. juna:

»... Tek poslije na Suhi dobio sam depešu 2. dalmatinske brigade, koja je imala zadatak da zauzme Gornje Bare, odnosno da osigura da Nijemci ne mogu preći put k Zelengori tj. kod Milinklada, gdje je poslije došlo do bitke, u kojoj sam ja ranjen. 2. dalmatinska herojski je izvršila svoj zadatak. Bila je u strašnoj situaciji. Bila je u kamenjaru. Nijemci su jurišali i tukli topovima. Dobio sam izvještaj od komandanta jednog bataljona, koji je bio na položaju, da mu je dvije trećine ljudstva izginulo, ali da će i pored toga do zadnjeg izdržati i da Nijemci neće proći dok jedan bude živ. (odnosi se na 2. bataljon, O. E.). S Vrhovnim Štabom povukao sam se u kanjon Sutjeske. To je bio najkritičniji čas u mom životu u Oslobođilačkoj borbi, jer nisam znao kako spasiti ranjenike. Bilo nam je nemoguće da tu ostanemo jedan dan više, jer su Nijemci sa svih strana vrlo tijesno stiskali obruč...«³⁵⁾

Opisujući herojsku borbu 3. bataljona 4. proleterske brigade protiv Nijemaca na Ljubinu Grobu i 2. proleterske na Košuru, evo što Peko Dapčević kaže o borbi 2. dalmatinske brigade na Barama:

»U borbama prsa u prsa, 3-ći bataljon je izdržao - isto onako kao što je izdržala i Druga proleterska na Košuru, Druga dalmatinska na Barama ili 5-ti bataljon Četvrte proleterske na Tisovom brdu - sve juriše nadmoćnijeg neprijatelja, koji je srljao u živo meso naših brigada, i omogućio da se Vrhovni štab, ranjenici, kolone naših brigada i Štab Druge proleterske divizije probiju za Prvom proleterskom divizijom.«^{36)*}

Situacija toga dana na ostalim odsjecima Sutjeske bila je slijedeća:

a) dijelovi 4. crnogorske proleterske brigade i dalje su zatvarali klisuru Suhe i nisu imali sukoba s neprijateljem;

35) »Borba« broj 177 od 13. srpnja 1953., str. 3.

36) Zbornik »Sutjeska«, knj. I, Vojnoizdavački zavod JNA »Vojno delo«, Beograd 1960., str. 91.

b) 6. istočnobosanska brigada nalazila se na položajima oko Košura i Tjentišta, štiteći desni bok posljednjih naših ešalona, odbijajući sve napade Nijemaca koji su pokušavali od Košura da im presijeku odstupnicu k sjeverozapadu;

c) 7. krajiška brigada pristigla je i smijenila dijelove 2. proleterske kod Krekova, te sa 6. istočnobosanskom brigadom na Košuru i Milinkladama, vodila oštru borbu protiv Nijemaca, štiteći od Zamrštana desni bok naših jedinica koje su se probijale k Lučkim kolibama.

d) dijelovi 2. proleterske brigade (1. i 4. bataljon) u pokretu od Košura i Milinklada ka Lučkim kolibama. Kad su uvidjeli tešku situaciju na Gornjim Barama i izlazak Nijemaca na Boščiju Glavu (k. 1710), hitno su izbili na Tisovo Brdo, na kome su vodili žestoku borbu odbijajući Nijemce, da ne bi presjekli put preko potoka Hrčavka, a 2. i 3. bataljon, već su bili u Vrbnici i vodili žestoku borbu s dijelovima 369. legionarske divizije, koja je od Jeleča, kroz Zelengoru hitala u pomoć 118. lovačkoj diviziji, koja je vodila borbu na Sutjesci;

e) 7. divizija, s Centralnom bolnicom, kretala se usiljenim maršem od Vučeva ka Sutjesci i Tjentištu;

f) Vrhovni komandant Tito, s najužom pratnjom, u pokretu iz Suhe desnom obalom Sutjeske, prešavši most na Priboju i zatim produžio lijevom obalom rijeke prema Tjentištu, te pred noć desnom obalom Usovičkog potoka izbio na Ozren.

S desne obale Sutjeske Nijemci toga dana nisu dalje napredovali od Maglića.

BORBA 9. JUNA

U toku noći 8/9. juna, 2. i 3. bataljon 2. dalmatinske brigade s dijelovima Majevičke brigade, vršili su nekoliko napada na njemačke položaje, ali ih nisu uspjeli zauzeti.

9. juna oko 10 sati, pokušali su slabiji njemački dijelovi da se stazom od Donjih Bara spuste prema Stolcu (k. 1168), ali su vatrom naših jedinica bili vraćeni nazad.

Oko 12 sati, kurir iz Štaba 2. proleterske divizije provukao se kroz šumu do Štaba 2. dalmatinske brigade. On je predao naređenje komandanta divizije Peke Dapčevića koje je glasilo: »Odmah se izvlačite iz obruča i dalje se probijajte prema Lučkim kolibama. O tome izvijestite 1. majevičku brigadu.«

Po dobijenom naređenju Štaba 2. proleterske divizije, oko 12 sati otpočelo je povlačenje 2. dalmatinske i Majevičke brigade s položaja Bare, Mala i Velika Šiljevica (k. 1710 i 1720), spuštanjem s navedenih položaja na stazu u rajon Stolca (k. 1168). Iskrvavljena, prorijeđena, umorna, gladna i iscrpljena 2. dalmatinska brigada - oko 200 boraca - pod neprestanim dejstvom njemačke avijacije, povlačila se dolinom Sutjeske prema selu Tjentištu, smatrajući da će se i dalje probiti prema sjeverozapadu, kao što je bilo naređeno. Ka Tjentištu se, međutim, nije moglo, jer su Nijemci oko 12 sati potisnuli 1. bataljon 6. istočnobosanske brigade prema Ozrenu, zauzeli Krekovo, presjekli stazu koja vodi od Tjentišta prema Milinkladama, i time doveli u tešku situaciju dijelove 6. brigade, koji su se nalazili jugozapadno od Tjentišta na udaljenosti 200 do 300 metara. Povezujući svoju liniju fron-

ta preko kote 900 do Ozrena (k. 1405), Nijemci su vršili neprestani pritisak na 6. brigadu, težeći da je odbace i presijeku joj odstupnicu k sjeverozapadu. Ta se brigada, međutim, herojski borila i uz žrtve omogućavala naše povlačenje prema Lučkim kolibama.

Pošto je 4. bataljon skoro sav izginuo na Barama (ostalo je živih oko dvadesetak boraca), u brigadu je tada uključen Kninski »krvavi« bataljon kao 4. bataljon. On je došao iz 3. dalmatinske brigade, koja je tih dana bila rasformirana.

Budući da se k Tjentištu nije moglo, naređeno je da Majevička i 2. dalmatinska brigada krenu lijevo uz Usovički potok i da se ispod položaja 6. istočnobosanske brigade probiju preko Sedla između Ozrena i Ploča k Hrčavki. To je bio jedini tjesnac širine 500 do 600 metara, koji Nijemci nisu uspjeli osvojiti i zatvoriti. Njime su trebale proći još neke naše jedinice.

Kasnije smo saznali da se u štabu 2. proleterske divizije dobio utisak daje 2. dalmatinska brigada odsječena i opkoljena i daje njezina sudbina zapečaćena. Drug Tito se neprestano interesirao za brigadu, sve dok nije bio obaviješten da je pristigla za glavninom divizije.

Evo što o brizi druga Tita o 2. dalmatinskoj brigadi kaže komandant 2. proleterske divizije Peko Dapčević:

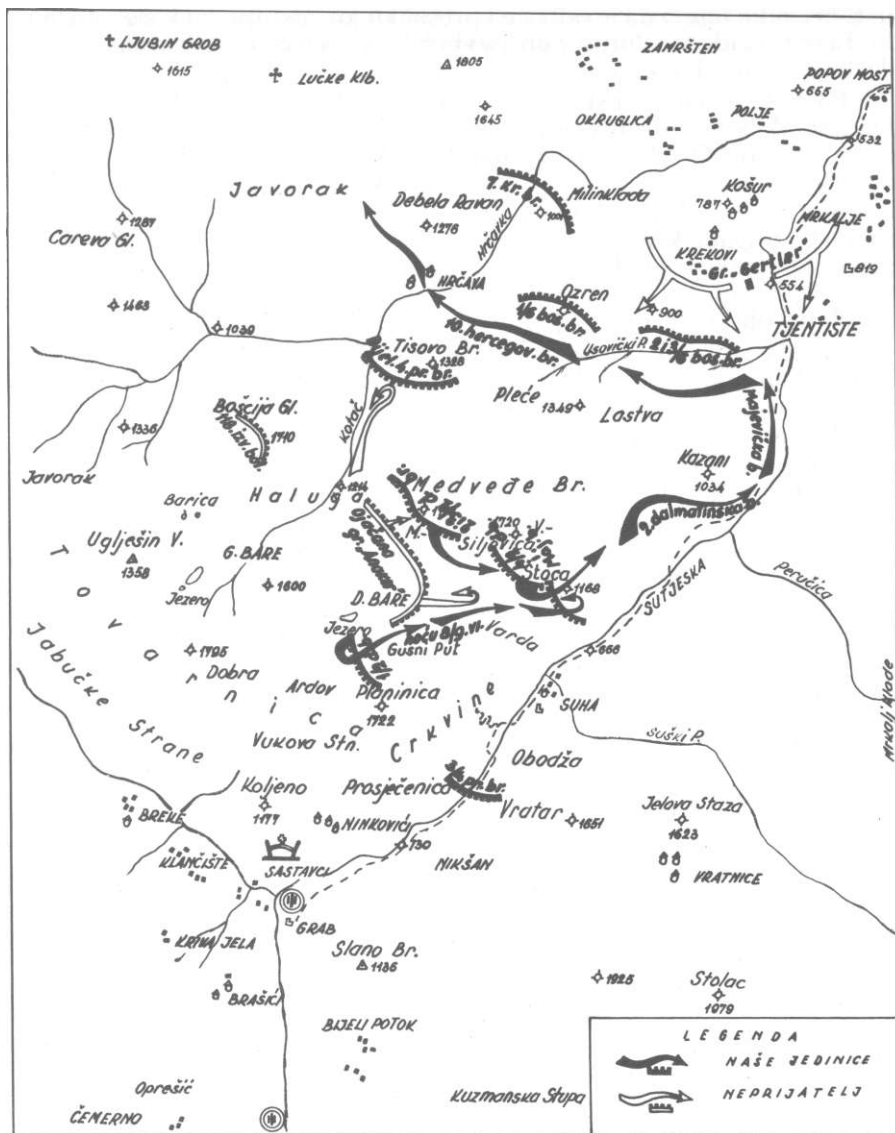
»Prateći tok borbe 2. dalmatinske brigade, Vrhovni komandant se mnogo brinuo za sudbinu te brigade, njenih boraca i starješina, koji su se nesebično žrtvovali u tom sudbonosnom času za sve naše snage. Situacija je bila tim dramatičnija što se nije moglo ništa učiniti da bi se ojačao njen položaj, a kamoli da se moglo misliti na njeno smjenjivanje i izvlačenje iz borbe. Vrhovni štab je raspolagao sa svega tri bataljona 4. proleterske brigade u rajonu Dragoš sedla, a ta jedina rezerva nije se smijela, ni u toj situaciji, uputiti kao pojačanje na pravac Bara. Zbog izmijenjene situacije na tom pravcu, 4. proleterska brigada se kao čelni udarni odred, morala probijati na pravcu Prve proleterske divizije, da bi tek tada (kao što se i desilo) osiguravala desni bok Druge dalmatinske i Desete hercegovačke brigade (kasnije) i njihovo izvlačenje preko Hrčavke i padina Ozrena u pravcu proboja Druge proleterske divizije. Vrhovni komandant je lično i preko Štaba Druge proleterske divizije odavao u toku borbe priznanje borcima i starješinama i bodrio ih da izdrže još koji dan, dok se situacija, dejstvima naših glavnih snaga, ne promijeni u našu korist.«³⁷⁾

Avijacija je bila sve aktivnija i nije nas napuštala. Eksplozije avionskih bombi i artiljerijskih granata prštale su svuda oko nas i po nama. Tučeni smo avionskim bombama, artiljerijskim granatama i mitraljirani bez prestanka ne samo dolinom Sutjeske, već i Hrčavke i na položajima oko Tjentišta i Košura.

Oko 16 sati, prešli smo Usovički potok u podnožju između planinskih masiva Pleća i Ozrena. Sustigli smo dijelove nekih naših jedinica, koji su se pred nama povlačili. Nakon prijelaza Potoka brigada je uspjela da se probije duboko u šumu, ali su je u rajonu Sedla, između Pleća i Ozrena, napale dvije eskadrile njemačkih bombardera, koji su svojim bombardiranjem iz niskog leta napravili na tom prostoru pravu pustoš. Bombardiranje

37) Zbornik »Sutjeska«, knj. I, Vojnoizdavački zavod JNA »Vojno delo«, Beograd., str. 84 i 85.

BORBA 9. JUNA - SITUACIJA

nam je nanijelo teške gubitke u ljudstvu i stoci, a isto tako i jedinicama, koje su se kretale ispred nas. Situacija je bila vrlo teška. Zrak je bio težak i vruć od avionskih bombi i topovskih eksplozija; ranjave šume zatvarale su granama puteljke i sve, ama baš sve, osim hrabrosti koja je kod naših jedinica još bila postojana kao zalag nade da tu između Pleča i Ozrena, neodoljivo dolazi kraj teškim borbama.

Komandiri četa i komandanti bataljona jedva su uspjeli održati pod komandom ono još nešto preostalog ljudstva. Neki su borci pokušali izbjeći smrtnu opasnost, skrećući u lijevo i desno. Lijevo se, međutim, nije moglo, jer se tamo nalazio masiv Tisova brda (k. 1379), na kojem su dijelovi 4. crnogorske proleterske brigade vodili žestoku borbu protiv izviđačkog njemačkog bataljona 118. divizije. Desno u rajonu Ozrena (k. 1405) uhvatili smo vezu s 1. bataljonom 6. istočnobosanske brigade, kojeg su Nijemci potisnuli od sela Krekova. On je i dalje davao otpor Nijemcima koji su nadirali s toga pravca. Nijemci su po tom terenu upotrijebili vojničke pse-vučjake. Oni su trebali pomoći u pronalaženju naših ranjenika i iznemoglih boraca, da bi ih mogli lakše uništavati. Na tom prostoru 2. dalmatiska brigada izgubila je oko 15 boraca, što poginulih što nestalih.

Da bi ova gotovo bezilazna situacija bila još teža, saznali smo daje na istom mjestu jedan sat prije nego nas je napala neprijateljska avijacija bombardiranjem ranjen drug Tito. Teško nas je pogodilo to saopćenje, teže od svih dotadašnjih patnji i napora.

Pukovnik Savo Orović o Titovom ranjavanju piše:

»Tek ujutro, 9. juna, naišli smo na bolji teren te smo lakše produžili pokret preko Tisovog brda i spustili se u dolinu rijeke Hrčavke. Drug Tito sa svojim pratiocima i engleskom vojnom misijom zastao je na Milinkladama. Neprijateljski bombarderi su od ranog jutra pratili naše kolone na pravcu kretanja, bacajući na njih u pokretu i na zastanku bombe za žive ciljeve (10-20 kg) koje su zasipale teren kao tuča. Jedna od ovih bombi pala je blizu druga Tita koji se sklonio pokraj jedne izvaljene -bukve, a komad te bombe ranio ga u mišicu lijeve ruke. A možda bi ga drugi komad mnogo teže ranio da se nije zadržao u glavi njegovog vjernog psa Luksa, koji se usplahireno pribio uz svog gospodara i tako ga slučajno zaklonio, a sam bio ubijen. Od iste bombe poginuo je ... kapetan Stjuart, poginuo je i Titov pratioc Đuro Vujović, stari komunista i španjolski borac i nekoliko boraca iz Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba. U toku dana od bombardiranja iz zraka je poginulo i ranjeno dosta drugova.. «³⁸⁾

U prvi sumrak, Tito se u koloni 10. hercegovačke brigade spustio u dolinu Hrčavke i stazom preko Debele ravni produžio za Lučke kolibe.

Potisnuti jakim njemačkim snagama sa svih strana u pustoju planini, a da bi se brže i lakše izvukli iz toga pakla, morali smo smanjiti svoju komoru, ostavljajući konje, koji su nam dotada nosili teška oružja i ranjene drugove. Pored toga naredeno nam je, da se zakopaju sva teška oružja. Bilo je svima teško, jer se trebalo rastati od oružja kojim smo tukli Talijane i četnike u dolinama Neretve i Drine, oružja koje je doprinijelo našoj pobjedi na Barama i za koje je, otimajući ga od neprijatelja, proliveno mnogo krvi. Ali odluka je donesena i po njoj se mora postupiti. Zakopali smo nekoliko teških mitraljeza i top 37 mm, a minobacače smo pokušali nositi sa sobom i uspjeli ih iznijeti do Crnih jezera, ali dalje nismo mogli i tu smo ih zakopali. Osjećali smo se kao da zakopavamo dio sebe.

Oko 18 sati, uz neopisive napore, uspjeli smo se izvući iz vrlo kritične situacije prešavši potok Hrčavku i uhvatili se Debele ravni. Time je, u stvari, počeo prodor iz Zelengore. Kad smo to postigli, bili smo uvjereni da smo umakli sigurnoj opasnosti.

38) »Borba« broj 299, 1972. godine.

Druga dalmatinska brigada pretrpjela je u navedenim borbama osjetne gubitke, ali nije pretrpjela sloma ni poraza. U pogledu hrabrosti i požrtvornosti ne može se dati prednost ovom ili onom bataljonu. Svi su oni bili jednako hrabri i požrtovani u izvršavanju dobijenih zadataka.

Borci 2. dalmatinske brigade u predahu na Milinkladama, 9. juna 1943.

Preko 350 boraca 2. dalmatinske brigade izginulo je u 5. neprijateljskoj ofanzivi. Slobodna domovina čuva ih zauvijek u svojoj utrobi kao simbol najsavršenijeg izraza ljubavi i požrtvovanja, kako se gine za slobodu i spas svoga naroda.

Da bi se dobila jasnija slika i veličina borbe na Barama i izvuklo dragocjeno iskustvo, potrebno je istaknuti da su naši bataljoni na tim položajima bili tako mali, a širina obrambenog odsjeka tako velika (u odnosu na vrlo nepovoljno zemljište), da su bile potrebne kud i kamo veće snage za zaposjedanje položaja po dubini. Nije bilo potrebne rezerve, s kojom bi

Štab brigade mogao pravodobno intervenirati, osim prateće čete, koja je bila vezana za svoja teška oružja i na njenu intervenciju nije se moglo ozbiljno računati.

Pored toga, brigada je morala voditi borbu bez ikakve artiljerijske i avijacijske podrške, jer to nismo imali, dok je za PAO mogla primjenjivati samo pasivna sredstva. Sredstva veze bili su isključivo kuriri. I pored njihove najveće požrtvovnosti u prenošenju izvještaja i naređenja - zakašnjavalo se. To je zemljište diktiralo. Uslijed tih objektivnih razloga, Štab brigade je rijetko kada mogao računati da će neke njegove odluke u vezi s novonastalom situacijom pravodobno stići do nekog bataljona. Odjeća i obuća bila je u očajnom stanju, to prije što je naše snabdijevanje bilo takvo, da smo borcima mogli dati samo ono što se zarobljavalo od neprijatelja. Najzad, borba se vodila pod vrlo teškim uvjetima na izuzetno teškom planinskom, besputnom i bezvodnom zemljištu s nadmorskom visinom oko 2000 m. Iako je bio mjesec juni, na našim položajima bio je snijeg, a temperatura je bila vrlo niska.

Prilikom povlačenja preostalog dijela brigade s položaja Bara, zbog jakog neprijateljskog pritiska, na njima je ostalo nekoliko teških ranjenika. Nismo ih mogli izvući s položaja. Nijemci su ih zarobili i na vatri žive spalili.

Komandant njemačkih snaga na Balkanu, feldmaršal Lohr izdao je naređenje potčinjenim starješinama da se zarobljeni partizanski ranjenici nakon saslušanja strijeljaju.

U toku 5. neprijateljske ofanzive, u kritičnim situacijama, kada nismo bili u mogućnosti da sa sobom nosimo teške ranjenike, privremeno smo ih sklanjali u tajna skloništa pored vode, da bi se poslije prohujale fašističke najezde, vratili po njih. Međutim, nacističko-fašistički lešinari pronalazili su i takva skloništa i u njima na zvjerski način ubijali nemoćne ljude.

Točan broj ranjenika i boraca oboljelih od tifusa, koje su Nijemci na Barama i na bojištima Sutjeske zarobili i na licu mjesta strijeljali nemoguće je utvrditi. Međutim, pretpostavlja se da su Nijemci na zvjerski način pobili oko 1000 teških ranjenika i tifusara.

Njemačko-talijanski izvještaji zabilježili su nekoliko fragmenata o strijeljanju naših zarobljenika tih dana.

Evo izvoda iz nekih od tih dokumenata:

- a) »Komunisti: zarobljeno 498, od toga strijeljano 411.«³⁹⁾
- b) »Njemačke trupe strijeljale su na licu mjesta 200 naoružanih...«⁴⁰⁾
- c) »Uhvaćena 22 partizana, među kojima jedan politički komesar (vjerojatno Ante-Marko Jurlin, prvi komesar naše brigade - O. E.) i strijeljani na licu mjesta. Ubijeno 150 bolesnika partizana koje je bilo nemoguće transportirati...«⁴¹⁾

Pored navedenog, jedan od neposrednih izvršilaca zločina nad zarobljenim i ranjenim partizanima, potporučnik Wildner Reinhold, iz borbene grupe »Anaker«, koja je napadala na Gornje i Donje Bare na položaje 2. dalmatinske brigade, o tom masakru nad našim ranjenicima, kaže:

»Potporučnik Kaufmann, komandir 6. čete 2. bataljona 738. puka 118 lovačke divizije je u rajonu Graba, kod seljaka, otkrio konzervirane životne namirnice u kozjim kožama. Na temelju toga on je pretpostav-

39) Izvještaj - Arhiv VII, mikroteka, NAV - 315 - 979.

40) Zbornik, tom III, knj. 15, dok. br. 212.

41) Isto, dok. br. 216.

ljao da stanovnici u rajonu Graba snabdijevaju partizane hranom u klisuri Sutjeske. Da bi to spriječio, smatrao je da treba cjelokupno stanovništvo pobiti. Potporučnik Kaufmann je zatim otišao koa potpukovnika Anakera, komandanta 738. puka, koji mu je odobrio da se stanovnici strijeljaju. Po naređenju potporučnika Kaufmanna, koji je lično upravljao vatrom, bilo je strijeljano 70 lica i to žena i djece. Egzekuciju su sproveli vojnici Kaufmannove 6. čete 2. bataljona 738. puka ... Potporučnik Kaufmann je izdao naređenje svojim vojnicima da partizane ne zarobljavaju, već da ih odmah strijeljaju.

Prilikom napada na Košur poginuo je veliki broj partizana i ostao je isto tako da leži veliki broj ranjenika. Major Strecker, komandant 3. bataljona 738. puka je dao naređenje potporučniku Longinu, komandiru voda u području istočno od Visova, gdje se tih dana vodila borba. Nakon svog povratka potporučnik Longin mi je pričao daje dobio naređenje od svog komandanta bataljona majora Streckera da ubije sve ranjene partizane koji nisu mogli hodati. Ja lično sam čuo pucnjavu kojom su ranjenici bili ubijeni...

Početkom juna 1943, za vrijeme operacije »Schwarz«, zarobljeno je, kako mi je to pričao potporučnik Wieck, na jednoj livadi između Sutjeske i visa Kikalo, oko 150 partizana. Kod raportiranja potporučnika Wieka zarobljenim partizanima, komandant borbene grupe potpukovnik Tribukeit je rekao: »Ne mogu da vidim ove pse«, te je dao naređenje jednom komandiru čete da zarobljene partizane pobije mitraljezima. Po naređenju potpukovnika Gertlera koje mi je prenio kapetan Kelz, ja sam izvršio streljanje nad 13 ljudi i jednom ženom. Streljanje je izvršeno nekoliko stotina metara iza Košura. Za ovo sam uzeo sa sobom dvije grupe iz moje baterije. Najednom rubu šume dao sam streljati prvu grupu od 7 ljudi. Streljanje su izvršili vojnici iz moje baterije. Pošto je jedan streljani još davao znake života, ja sam ispalio jedan hitac na njega iz mog pištolja. Druga grupa sa ženom streljana je također na istom mjestu. Zarobljenici nisu pred streljanje izrazili nikakve želje. Bili su potpuno mirni iako su po svemu mogli zaključiti da će biti streljani. Po mome naređenju, iskopan je veliki jarak u koji su zatim zatrpani streljani. Izvana to mjesto nije označeno kao grob... «⁴²⁾

Bezumno ubijanje i sve ove grozote u neljudskom, nacističko-fašističkom barbarstvu nije bilo granica. To je ujedno bio i najveći dokaz nemoći njemačkih militarista, da slome duh jedne narodne vojske, koja se bori za slobodu svojih naroda. I baš tu iza gradacije negiranja ljudskog roda, razvila se, neočekivano, druga, suprotna vizija čovječanstva, prožeta istinskim humanizmom, koji je u našoj narodnooslobodilačkoj borbi doživio svoju najveću kulminaciju. Sjetimo se, što je kod nas značila riječ ranjenik. Briga za ranjenika imala je smisao najveće odgovornosti, značenje etičke vrijednosti cjelokupne naše borbe, najviši smisao života svakog borca. Zato nije ni čudo što je upravo u najsudbonosnijim momentima bitke na Vučevu, Sutjesci i Barama - misija borbe za ranjenike, izdignuta do izuzetnog, sudbonosnog značenja.

Čovjekovo otimanje od smrti ispoljile su kolone živih mrtvaca - tifusara - bolesnici su bez lijekova, bez odmora i hrane, bez ičega što je potrebno čovjeku. Tifusare i bolesnike je nosila, hranila i njegovala velika misao

42) Arhiv VII k. 9/II, fond 10, dok. br. 37.

o slobodi. To je bio za nas jači od smrti. Upravo zbog toga, u stihovima pjesnika Jure Kaštelana, nije ništa uveličano:

*»Kad pjesme umiru, ti što si ljubav sama,
hoćeš li umirući živu ljubav dati
što prkosi smrti i čelik prelama?
Hoćeš li umirući živu ljubav dati
što u svakom srcu iznova se rađa,
hoćeš li glasom zore u noći zapjevati?*

*Ako panem u mraku, prenesi živima pozdrav,
prenesi od groba do srca, prenesi kroz tminu
pjesmu što ne gine: sloboda, sloboda«.⁴³⁾*

Njemačka vojska opijena lakim pobjedama nad armijama Zapadne Evrope, zatrovana, nacističkom propagandom, čvrsto vjerujući u brzo savladavanje Crvene armije i uvjeren u svoju superiornost, potcjenjivala je narodnooslobodilačku vojsku. Međutim, ona ju je zahvaljujući svojim kvalitetima, na mnogim bojištima uspješno tukla.

Nijemci su brojno i u naoružanju bili superiorniji od nas.

Svakog časa s obližnjih aerodroma, iz Mostara ili Sarajeva, avijacija je pomoću padobrana snabdijevala jedinice hranom i municijom i neprekidno bombardirala i mitraljirala naše položaje.

Sposobnost njemačkih vojnika i oficira bila je na visokoj razini. Njemački je vojnik u borbi znao svoj posao, bio je uporan, samouvjeren i discipliniran. Jedinice su im bile pripremljene i odlično izvježbane za vođenje borbe u planinskim predjelima.

U bici na Barama upravljanje četama i bataljonima odvijalo se uglavnom neposredno pod komandom oficira, a u kritičnim momentima sredstvima radio-veze, a obavještajna služba im je podbacila. Nije uspjela otkriti našu jačinu raspored i dubinu obrane.

Nijemci su se borili fanatičnom upornošću ispoljavajući izuzetnu hrabrost, ali su bili opterećeni šablonizmom u borbi. Druga dalmatinska brigada vodila je teške borbe s iskusnim i surovim neprijateljem, kome nije bilo lako preoteti inicijativu i postići pobjedu.

Kakav je rezultat bitke na Barama?

Brigada nije bila u mogućnosti da brižljivo pripremi položaj za obranu, niti da utvrdi naziv i jačinu njemačkih jedinica. Položaj je posjela na brzinu i pod dejstvom neprijatelja. Pored toga, kod naših boraca se osjećao veliki zamor poslije predhodnih borbi oko Foče, na Sinjajevini i marša preko Durmitora, Pive, Vučeva i Sutjeske.

Pet dana i pet noći trajala je ta najveća bitka 2. dalmatinske brigade protiv specijalne njemačke jedinice - grupe »Anaker«. Ona je završena našom pobjedom. Njemački gubici bili su veliki, preko 300 neprijateljskih vojnika je ubijeno.

Bitka na Barama je pokazala od kolikog je značenja bio moralno-politički faktor naših boraca. Bobene kvalitete boraca, komandira, komandanata i političkih komesara i njihova ratna vještina bili su na visini. Stoga su i savladali izvježbane komandante i disciplinirane njemačke jedinice. Želimo istaknuti da je 2. dalmatinska brigada u bici ispoljila najveći patriotizam, nepokolebljivu čvrstinu i vjeru u pobjedu, osjećaj odgovornosti

43) Vojislav Lubarda, n. d., str. 51 i 52., fragment pjesme Jure Kaštelana - Tifusari.

za sudbinu druga Tita, svih jedinica i ranjenika koji su se iza njezinih leđa probijali kroz tjesnac Sutjeske. Masovni heroizam boraca i starješina učinio je da je brigada izvršila uspješno ovakav složen zadatak.

Snabdijevanju s hranom i drugim potrebama boraca na Barama nije se moglo u tim teškim mjestima realizirati. Intendantska služba nije mogla ništa dati brigadi. Kopriva i ostalo raslinje kojeg je bilo u izobilju oko Jezera Donjih Bara i potoka Kotača, bilo je osnovni izvor prehrane.

Izviđačko obavještajna služba u ondašnjim okolnostima nije mogla postići zadovoljavajuće rezultate. Veza između Štaba brigade i štabova bataljona održavala se isključivo kuririma.

Udio brigade u zadržavanju neprijatelja na najopasnijem pravcu, južnom kraku kliješta, u ovoj više nego kritičnoj situaciji, za naše snage (kad je njemački general Lütejs smatrao, daje »nastupila posljednja faza borbe - čas uništenja Titove armije do posljednjeg čovjeka«) bio je odlučujući. Odlučnim dejstvima od 5. do 9. juna, u trenutku kada se radilo, može se reći, o sudbini NOV i revolucije, 2. dalmatinska brigada odigrala je jednu od odlučujućih uloga u bici Operativne grupe divizija za islazak iz okruženja. Stoga joj je Tito dao najveće priznanje rekavši:

»Ova je brigada kasnije odigrala presudnu ulogu u povlačenju naše glavnine preko tjesnaca rijeke Sutjeske i pokazala divne primjere upornosti i herojstva.⁴⁴⁾

PROBOJ IZ ZELENGORE (10. i 11. juna)

Noću 9/10. juna brigada je bez borbe marširala sporo uz nagibe Debele Ravni (k. 1276) i Katuništa. Išlo se cijelu noć i prešlo jedva 6 do 7 km. Put je bio veoma težak. Strme nizbrdice i uzbrdice zamarale su ionako iscrpljeno ljudstvo. Borci su se spoticali, padali, dizali se i išli naprijed. Povlačili smo se kroz Zelengoru, koja se razlijevala od topovske i mitraljeske pucnjave. Zelengora je cijelu noć bila išarana raketama i drugim svijetlećim signalima od strane Nijemaca.

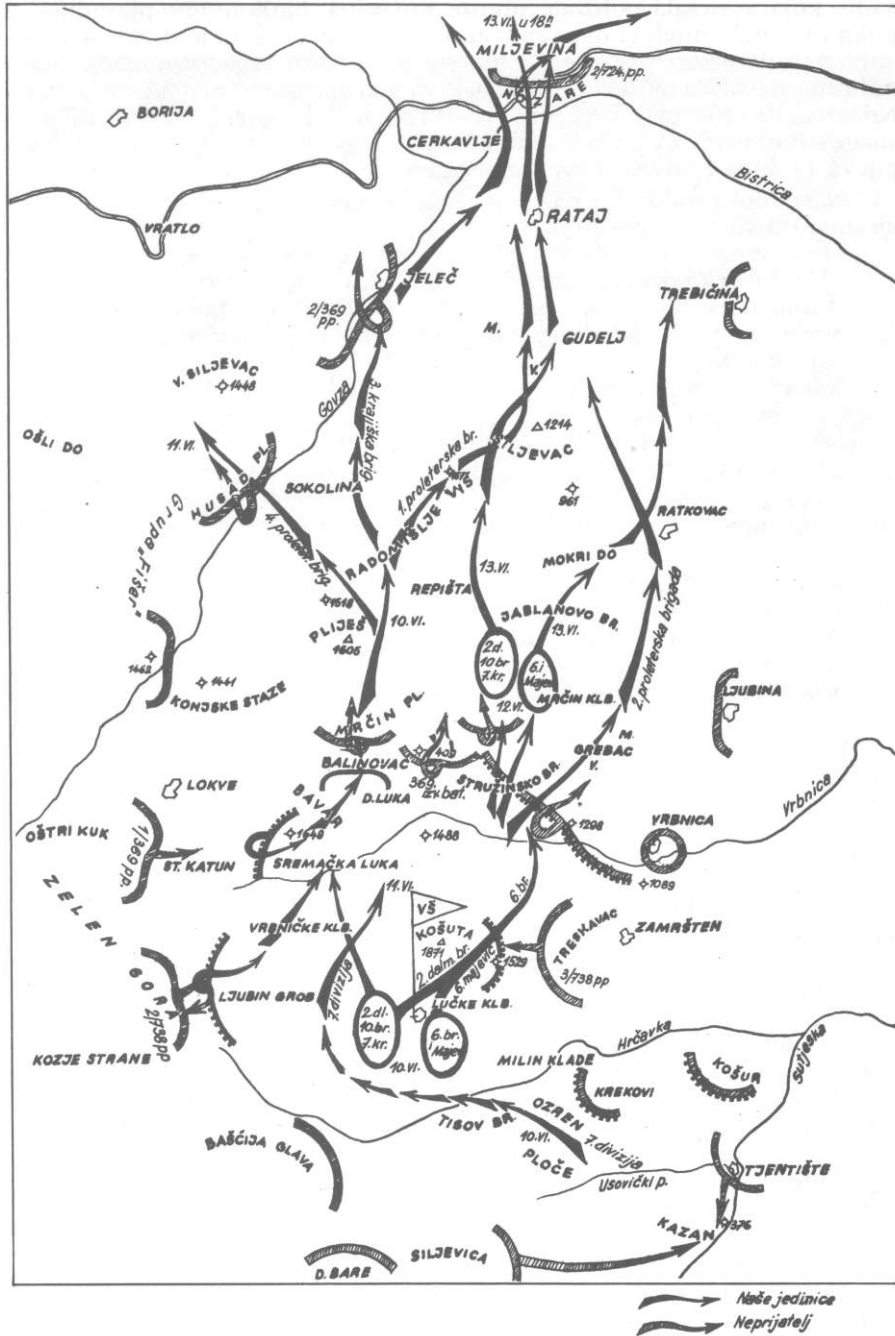
Odstupalo se k Lučkim kolibama, a da nitko od nas nije znao u brigadi, kakva je situacija oko Lučkih koliba. Nijemci su uspjeli da 10. juna zatvore obruč na Sutjesci, ali glavnina naših snaga (osim 3. divizije s 1800 ranjenika) uspjela ju je prijeći i probiti se do Lučkih koliba.

Kad su Nijemci uvidjeli da im je propao plan za uništenje naših snaga u dolini Sutjeske, odlučili su da ofanzivnim dejstvima zatvore obruč oko Glavne operativne grupe da joj spriječe prodor k sjeveru. Međutim, oni u tome nisu uspjeli, pa su se morali ograničiti na sprečavanje daljnijeg prodora naših snaga ka komunikaciji Foča - Kalinovik.

Prva proleterska divizija u toku 10. juna izbila je na Balinovac, razbila izvjesne dijelove 369. pješadijske divizije i poremetila sve njezine planove. U vezi s navedenim prodorom 1. proleterske divizije, Nijemci su vjerovatno težili da s preostalim snagama napadnu naše jedinice, koje su se prikupljale u rajonu Lučkih koliba, i da ih nabace na Sutjesku radi uništenja. U vezi s tim oni su poduzeli napade na naše snage u rajonu Lučkih koliba,

44) Josip Broz Tito: Stvaranje i razvoj jugoslovenske armije, str. 240, Glavna politička uprava JA, Beograd 1949.

SITUACIJA I PROBOJ 10, 11, 12. I 13. JUNA

i to ovako: 3. bataljon 738. lovačkog puka s Treskavca na 2. proletersku brigadu, koja je držala položaje prema Košuti; 1. bataljon 369. pješadijskog puka i još neki dijelovi napadali su na Ljubin grob, koji je držala 4. crnogorska proleterska brigada. Nijemci su uz podršku avijacije napadali naše položaje, naročito sa sjeverozapada. Prva divizija je sasvim neočekivano po Nijemce, 10. juna, prije zore, probila obruč na Želengori i odbacila njihove snage s Balinovca i Videža k selu Jeleču i Konjskim vodama. Neprijatelj uspijeva 11. juna zatovriti obruč na Sutjesci.

Navedeni prodor 1. divizije priznaje i general Lütters, koji u svom izvještaju od 20. juna, pored ostalog, piše:

»Jednovremeno s obnovljenim zalaganjem SS divizije »Prinz Eugen« i 118. lovačke divizije da zatvore obruč, od Jeleča je, da bi ga zatvorila stupila u napad borbeni grupa 369. divizije, Poslije početnog uspjeha, borbeni grupa 369. divizije bila je odbačena od strane nadmoćnijeg neprijatelja.

Napadom SS divizije »Prinz Eugen« i 118. divizije 10. VI zatvoren je otvor kod Tjentišta.

Jaki neprijateljski dijelovi ipak su se probili.«⁴⁵⁾

Izbivši u rajon Lučkih koliba, oko 16 sati saznali smo da je čitava 2. četa 3. bataljona 4. crnogorske proleterske brigade, braneći položaj Ljubin grob i ne dopuštajući Nijemcima da ovladaju tim vrlo važnim položajem, herojski izginula.⁴⁶⁾

Komanda čete napisala je Štabu brigade ovu posljednju poruku, moleći da je prenese Centralnom komitetu:

»Sve što je u našoj moći učinit ćemo da zadržimo Nijemce. Dok god budete čuli na Ljubinom grobu pucanj naših pušaka, Nijemci neće proći. A kad toga više ne bude, onda znajte, da na njemu nema više živih komunista.«

I zaista, Nijemci nisu prešli položaj Ljubin grob. Četa ga je, usprkos svemu, održala. Deseci juriša njemačkih automatičara nisu bili u stanju da četu pomaknu. Poslije svakog avionskog napada iz zraka, Nijemci su poduzimali juriš. U tim trenucima četa je kao jedan čovjek polazila u susret neprijatelju. Nijemci to nisu mogli psihološki izdržati. Pri kraju dana proletari s Ljubina groba nisu za Nijemce više bili obični ljudi, već »đavoli iz samog pakla«, kako je rekao jedan njemački zarobljeni vojnik, sudionik u napadu na položaj Ljubin grob.

Isto takvom upornošću i požrtvovanjem branili su i dijelovi 2. proleterske brigade položaje prema Košuti. Oni su uspjeli oboriti jedan njemački avion.

Poslije izvjesnog zadržavanja na tom prostoru pojavila se njemačka avijacija i počela ga obasipati bombama. Bombe su padale po nama, geleri su sjekli grane, a bombe čupale čitava stabla iz zelje. Preko dva sata trajalo je to bombardiranje i ponavljali se momenti s Donjih i Gornjih Bara.

S velikim nestrpljenjem čekali smo mrak, da nas zaštiti od avijacije.

Dana 10. juna oko 19,30 sati u rajon Lučkih koliba bile su pristigle slijedeće jedinice: 6. istočnobosanska, Majevička, 2. dalmatinska, 7. krajiška i 10. hercegovačka brigada, dok se 7. divizija, kojoj se priključilo oko 600

45) Vojnoistorijski glasnik broj 5 za 1956. godinu.

46) 2. četa 3. bataljona 4. crnogorske brigade odlikovana je za navedena i druga junačka djela Ordenom zasluge za narod I reda. (»Četvrta proleterska«, str. 167. Izdanje VII, 1952.)

ranjenika, u to vrijeme probijala od Sutjeske prelazeći potok Hrčavku. Treća divizija s Centralnom bolnicom i izvjesnim brojem ranjenika ostala je s desne strane Sutjeske, koju je neprijatelj zatvorio 11. juna.

Prodor sa Zelengore počeo je prijelazom rječice Hrčavke. Na slici kanjon Hrčavke

Pošto je komandant brigade Ljubo Vučković bio ranjen, povjerena je Savi Drljeviću⁴⁷⁾ komanda 2. dalmatinskom brigadom. Do sumraka bataljoni su se kratko vrijeme odmarali, a zatim je odmah počela priprema za pokret.

Prije pokreta s Lučkih koliba 10. juna, održan je po četama sastanak partijskih organizacija i štabova bataljona sa Štabom brigade. Prikazana je teška situacija, u kojoj se nalazimo. Naglašeno je, da brigada mora po svaku cijenu prijeći Vrbničku rijeku, a da u tim naporima moraju prednjačiti starješine i članovi Partije.

Oko 22. sata od 6. istočnobosanske, 2. dalmatinske i 2. proleTERSKE brigade formirala se kolona pod komandom načelnika Štaba 2. proleTERSKE divizije Jovana Vukotića⁴⁸⁾ i upućena 1. diviziji. U prethodnicu kolone određena je 6. istočnobosanska brigada. Pravac kretanja bio je preko Vrbničke rijeke, Mrčin koliba i dalje prema sjeveru.

Na Treskavcu i Košuti (trig. 1871) kao i na koti 1529 bili su Nijemci, pa se trebalo između njih neprimjetno probiti i izbiti na Vrbničku rijeku.

47) Savo Drljević, general-pukovnik, narodni heroj.

48) Jovan Vukotić, general-pukovnik, narodni heroj.

Morala je vladati najveća tišina, jer su Nijemci držali selo Vrbnicu i Stružinsko brdo. Kretanje je zbog toga bilo usporeno i često se kidala veza između kolone, pa su se borci poluglasno dozivali, da se veza uspostavi. Bilo ih je koji su i zalutali u toj jedva prohodnoj šumi. Maršujući čitavu noć uspelo je 11. juna u samo svitanje izbiti u dolinu Vrbničke rijeke koju su Nijemci neprestano tukli mitraljeskom i minobacačkom vatrom, tako da su se jedinice morale probijati trkom, po dijelovima. Na tom prijelazu izginulo nam je mnogo konja.

Šesta istočnobosanska i 2. proleterska brigada brzo su prešle Vrbničku rijeku i odmah se na zapadnoj ivici sela Vrbniče i na Stružinskom brdu sudarili s dijelovima 369. njemačke divizije, razbili ih i zauzeli njihove položaje, zarobivši veći dio njemačke komore. Druga proleterska brigada produžila je gonjenje razbijenog neprijatelja prema sjeveru, tj. prema selu Ratkovcu i Zakmuru. Druga dalmatinska brigada uspjela je da se bez borbe prebaci preko Vrbničke rijeke i da oko 11 sati izbije u rajon Mrčin koliba. Prvi bataljon, koji se kretao na čelu brigade, probijao je put kroz neprohodnu šumu, krećući se u pravcu Jablan brda. Trebalo je što prije izići iz šume. Kolona bataljona stigla je do jednog proplanka, i prije nego se čula komanda, borci su onako iznemogli plegali na vlažnu zemlju i odmah zaspali. Odjednom zapuca sa svih strana. Ugledasmo sive njemačke figure kako iza debelih bukava i zaklona pucaju na nas. Bili smo u teškoj situaciji. Na Barama smo utrošili svu municiju. Kod boraca se nalazio samo po neki metak i rijetko koja bomba. Kad nam je bio najpotrebniji i mali predah - opet borba. Zapucale su puške i po koja bomba s naše strane. Jurišali smo na neprijatelja. Brzo su se sve čete izmiješale s oko 200 njemačkih vojnika. Nastalo je hrvanje s Nijemcima. Odjednom, počeli su Nijemci uzmicati, a borci su ih stali najuriš progoniti. Tada je bilo zaplijenjeno nešto municije i još snažnije smo jurnuli na Nijemce. Već u prvom naletu bilo je desetak mrtvih Nijemaca, a zatim ih je bilo, više. Ostali su u panici bježali. Iako iznemogli i iscrpljeni, a borbom brojčano oslabljeni (oko 70 boraca u bataljonu), nadčovječanskom snagom smo se bacili na neprijatelja. Odlučnost je dopunila našu malobrojnost. U roku od pola sata neprijatelj je bio razbijen.

Zarobili smo nekoliko njemačkih vojnika. Među njima bio je i jedan podoficir. Počeli smo ga saslušavati. Kazao je:

»Nemate kuda!« Svuda se po šumi nalaze jaki njemački bataljoni, s dovoljno hrane i municije. Vi ste brojno mali, bez hrane i s velikim brojem ranjenika«.

Zaplijenili smo dva mitraljeza »šarca«, dvije radio-stanice, 15 pušaka, 5 strojnica, 7 pištolja, deset tisuća metaka, rančeve i drugo. Četrdeset Nijemaca palo je u posljednjem jurišu boraca 2. dalmatinske brigade u 5. ofanzivi.

Lijevo od nas na pravcu Pliješ (k. 1518) i Jeleča kretale su se brigade 1. proleterske divizije i na tom pravcu formalno pregazile dijelove 369. njemačke divizije na koje su naišli, izbivši u selo Rataj i Jeleč. Tako je njemački obruč na lijevoj obali rijeke Vrbniče bio slomljen. Dolinom rijeke prošle su ostale jedinice, koje su išle za 1. proleterskom divizijom.

Druga dalmatinska brigada izbila je u rajon Jablan brda pred veće 11. juna, gdje je i zanoćila.

STANJE 12. i 13. JUNA

Druga dalmatinska brigada bila je 12. juna s još nekim našim jedinicama u rajonu Jablan brda. Poslije podne održane su po četama i bataljonima pripreme u vezi s predstojećim pokretom. Predočena je teška situacija. Donesena je odluka da se sve uključi u borbu. Trebalo je ostaviti konje i svu spremu, koja se smatrala suvišnom. Nositi se moralo sa sobom samo puška, pištolj, strojnica i municija.

O stanju kojem smo se tada nalazili, drug Tito je 12. juna radio-depešom izvijestio Moskvu:

»Mi se još nalazimo u teškom položaju. Neprijatelj se ponovo trudi da nas opkoli. Na putu našeg nastupanja u pravcu centralne i istočne Bosne neprijatelj je zauzeo i utvrdio sve visove, gdje je postavio artiljeriju, mitraljeze i manje garnizone, a glavninom trupa pokušava da nas opkoli i neprekidno napada sa svih strana. Neprijatelj trpi veoma velike gubitke a i mi također, osobito od avijacije ... Naš je položaj težak, ali mi ćemo izaći iz tog položaja ma da sa teškim žrtvama. Neprijatelj vrši krajnje napore da bi nas uništio, ali to mu neće uspeti. Molim za vašu podršku u ovoj najtežoj probi.«⁴⁹⁾

Kod Jablan brda, od 2. dalmatinske brigade odvojila se 6. istočnobosanska i 1. majevička brigada, koje su upućene 1. proleterskoj. Druga dalmatinska i 10. hercegovačka brigada i za njima 7. divizija trebale su se probiti za 1. proleterskom divizijom preko Jeleča i Miljevine.

Oko 19 sati pod zaštitom mraka izvršen je pokret brigade prema Zagorici i selu Rataju i dalje prema Miljevini.

U toku čitave noći brigada se kretala besputnom šumom i 13. juna oko 10 sati s 10. hercegovačkom brigadom izbila u Rataj. Za njom su pristizali dijelovi 7. divizije. Poslije mjesec-dva dana borbe po besputnom, pasivnom i planinskom terenu, stigli smo u selo. S lijeve obale Bistrice čuli su se neprekidni brzi njemački »šarci« i minobacači. Očekivala se strašna bitka na cesti Kalinovik - Foča, na novoj prepreci i proboju obruča neprijateljskih jedinica u 5. ofanzivi. Brigada se kretala od Rataja k cesti sa zadatkom da što prije prijeđe rijeku Bisticu i likidira neprijatelja ako na njega naiđe. S položaja Nozdra (k. 1757) i Miljevine neprijatelj je na brigadu otvorio mitraljesku i minobacačku vatru. Bataljoni su zalegli, a potom su se pognuti kretali kanalom pored same željezničke pruge u pravcu mosta na rijeci Bistrici. Kad se čelo brigade oko 13 sati približavalo mostu, najednom se pojavilo oko 12 aviona »štuka«. Počele su jako bombardirati i time zadržale brigadu da prođe preko mosta. Brigada je bila primorana da se vrati natrag u voćnjake i šumarke. Desno i lijevo od mosta rijeka se nije mogla prijeći, jer su njezine obale bile suviše strme. Jedini mogući prijelaz bio je preko toga mosta.

Bataljoni 2. dalmatinske brigade uspjeli su 13. juna oko 16 sati, i pored minobacačke i mitraljeske vatre koja je obasipala most i okolinu, da se prebace preko njega na lijevu obalu rijeke Bistrice, pretrpjevši gubitke od 10 do 15 boraca. Prešli smo rijeku Bisticu i usiljenim se maršem prebacili preko ceste Foča - Kalinovik, jer je sjeverozapadno od ceste bio slobodan teritorij, a ostati s južne strane značilo je još uvijek neizvjesnost. Izbivši na

49) Vladimir Dedijer: Josip Broz Tito, prilozi za biografiju, str. 348-349, »Kultura«, Beograd 1953.

samu cestu, brigada je naišla na razbijene njemačke tenkove, masu razbacane vojničke opreme i desetine leševa Nijemaca. To je bio rezultat prodora 1. proleterska divizije i 2. proleterske brigade. Nakon prijelaza ceste 2. dalmatinska NOU brigada produžila je u pravcu sela Miljevine, koje se nalazilo uz samu cestu.

U vezi s probojem jedinica Operativne grupe divizija kroz Zelengoru general von Lohr u svom iskazu izjavljuje, da su u odsudnim bitkama Sutjeska - Zelengora - cesta Kalinovik - Foča, naše jedinice pregazile dvije njemačke divizije (118. i 369. diviziju, zajedno s njihovim rezervama). Kao što se vidi, Nijemci priznaju svu težinu borbi koje su vodili protiv nas i poteškoće koje su ih u tim borbama pratile.

Pošto smo stigli u selo Miljevinu, i dalje nas je napadala eskadrila teških bombardera, koji su čitav prostor počeli bombardirati i mitraljirati. Tukli su svaku kuću, kolibu, štalu, stoku po njivama, svakog pojedinog čovjeka po livadama i sve što im se činilo da se može boriti protiv njih i njihove vojske. Na sve strane gorile su kuće i kolibe što ih je zapalila njemačka avijacija, napadajući naše jedinice koje su uspjele da se prebace preko komunikacije. Za uništenje naših snaga na rijeci Sutjesci i u Zelengori, Nijemci su pored šesterostruke brojne nadmoćnosti bili sve detaljno predvidjeli i planirali. Upotrijebili su i vojničke pse, dresirane, da pronalaze žrtve radi lakšeg uništenja. Ali sve im to nije pomoglo, mi smo pobijedili.

Naši su borci, zbog neprestanih borbi nespavanja i gladi, zbog danoćnih pokreta po vrlenom terenu, fizički bili iscrpljeni. Život se održavao s po kojim komadićem neslane konjetine, bukovim lišćem, raznim šumskim travama ili njihovim korijenjem.

Pod takvom opsesijom gladi, dio boraca iz brigada upali su u selo Miljevinu i samovoljno uzimali hranu. Međutim, Nijemci su iskoristili prisustvo naših jedinica na prostoru Miljevine te s obližnjih aerodroma, Mostara i Sarajeva, u grupama od po nekoliko aviona, brzo se pojavljivali, bombardirajući nas. Eksplozije bombi dizale su u zrak kuće i ljude.

I ovom prilikom kao i u svakom kritičnom momentu za naše jedinice, neposredna prisutnost Vrhovnog komandanta bila je od neprocjenjive važnosti. Čim je drug Tito stigao za nama u Miljevinu naredio je da sve jedinice što prije napuste selo i da se hitno od komunikacije upute prema Jahorini. Prijetila je opasnost da Nijemci svakog časa iz Foče i Kalinovika s tenkovima prodru te da naprave pokolj.

U toku noći 13/14. juna, sve jedinice (osim 3. divizije s ranjenicima iz Centralne bolnice) prešle su cestu u selu Miljevini i nastavile pokret na Jahorinu. Prodorom na Jahorinu (15. juna) okončan je proboj naših snaga iz okruženja. Time je završena 5. neprijateljska ofanziva.

O uspješnom proboju naših jedinica iz njemačkog obruča kroz Zelengoru, evo što general Lohr kaže:

»Poslije teških obrambenih borbi s partizanima koji su uporno vršili napade, front je na kraju bio probijen ... neprijateljske snage su se povukle kroz otvor i izčezle na sjever u brda...«

Hitler mu je uputio riječi prijekora: »... Kad pročistite te gudure, pronaći ćete nekoliko ranjenih Talijana i nekoliko iznemoglih partizanskih magaraca...«

Komanda talijanskog 6. okupacionog korpusa, 14. juna 1943. obavještava komandu svoje 2. armije: »Nijemci izigrani!«⁵⁰⁾

50) Zbornik, tom III, knj. 5, dok. br. 212.